

ПРОУЧВАНЕ НА ПРИНОСА НА СЕКТОРА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ

Този документ е създаден в рамките на проект Growing Social, който се осъществява с финансовата подкрепа на Програма за трансгранично сътрудничество ИНТЕРРЕГ V-A Гърция – България 2014-2020 г., съфинансиран от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие.

2019

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	ИЗСЛЕДВАНЕ НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВОДЕЩИТЕ СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ	3
II.	ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕЙСТВАЩАТА ПРАВНА РАМКА В СЕКТОРА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ	15
III.	ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕНДЕНЦИИТЕ В РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ	32
IV.	ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ, НАСОЧЕНИ КЪМ СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ	48
V.	ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИНОСА НА СЕКТОРА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ	61

I. ИЗСЛЕДВАНЕ НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВОДЕЩИТЕ СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ

В редица закони са дадени различни дефиниции, които обслужват единствено целите на конкретната регулация (Търговски закон, Закон за защита на конкуренцията и др.).

Настоящият документ представя преглед на водещите стратегически (policy) документи, които имат значение за развитие на подкрепяща среда за функционирането на социалните предприятия в България. В тях може да бъдат открити редица мерки и перспективи за програми, които могат да послужат за «пътна карта» на една успешна политика, която да създаде реални и устойчиви условия за насърчаване на социалното предприемачество в България.

Стратегията “Европа 2020”

Безспорно ключовият документ, който ще очертае не само рамките на общоевропейското програмно развитие, но и на българското, е документът **“Европа 2020”**. Част от концепцията за „интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж” е именно развитието на повече работни места и подобряване на жизненото равнище, включително чрез повече усилия в приобщаване на уязвими групи към пазара на труда.

Част от концепцията за приобщаващ растеж е интервенцията в борбата с бедността и социалното изключване чрез развитие на пазара на труда. В нея са определени 3 приоритета, 5 цели и 7 инициативи. Социалната икономика е част от духа на цялата стратегия, като това е най-ясно заявено в Приоритет 3: „приобщаващ растеж, чрез който ще се стимулира икономиката с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване”. Поставени са 5 цели за ЕС за постигане до 2020 г., които са: трудова заетост (работа за 75 % от хората на възраст между 20 и 64 години), НИРД, климатични промени и енергия, образование (намаление на процента на преждевременно напусналите училище до под 10 %; поне 40 % от 30-34-годишните със завършено висше образование), бедност и социално изключване (поне 20 милиона по-малко бедни или застрашени от бедност и социално изключване хора).

Европейска стратегия за заетост

В съответствие със стратегията „Европа 2020“ Европейската стратегия за заетост се стреми към създаване на повече и по-добри работни места в целия Европейски съюз (ЕС). В тази насока чрез стратегията се насърчават мерки за постигане на три основни цели до 2020 г.:

- 75 % заетост сред хората на възраст между 20 и 64 години;
- дял на преждевременно напусналите училище под 10 % и завършване на висше образование от поне 40 % от хората на възраст между 30 и 34 години;
- поне 20 милиона по-малко бедни или застрашени от бедност и социално изключване хора.

Действията, посочени във водещата инициатива „Програма за нови умения и работни места“, са от съществено значение за постигането на тези цели. Всяка година националните правителства (чрез Комитета по заетостта) и европейските институции изготвят „пакет от мерки в областта на заетостта“.

Стратегическите цели в подкрепа на отговора на Комисията на безработицата и ниските нива на участие на трудовия пазар в ЕС с авангардни и новаторски политически идеи са:

- даване на „нов импулс на съчетанието от гъвкавост и сигурност“, като се ангажират всички заинтересовани лица в засилването на елементите на това съчетание и като се подсилват механизмите за контрол на националните споразумения в областта на съчетанието от гъвкавост и сигурност;
- самостоятелна заетост.

Инициатива за социалното предприемачество Създаване на благоприятна среда за насърчаване на социалните предприятия като основни участници в икономиката и социалната иновативност (Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Икономическия и социален комитет и Комитета на регионите)

Социалното предприятие в това съобщение е дефинирано като предприятие, което цели оказване на благотворно социално влияние, а не реализиране на печалба. Функцията му е да доставя стоки и услуги на пазара, като използва реализираната печалба за социални цели.

Социалните предприятия може да бъдат:

- такива, за които социалните цели или общественият интерес са причината за търговската им дейност, която често е под формата на социална иновация;
- чиито печалби основно се реинвестират за осъществяването на тези социални цели;
- и чиято организация или система на собственост отразява мисията, опираща се на демократични или миротворчески принципи, или на идеята за социална справедливост.

Социалните предприятия също така може да бъдат:

- предприятия, които предоставят социални услуги и/или стоки и услуги, предназначени за уязвими потребители (достъп до жилище или до грижи, помощ за възрастни хора или инвалиди, приобщаване на рискови групи, грижи за деца, достъп до работа, образование, справяне със зависимост...);
- предприятия, чийто начин на производство на стоки или предоставяне на услуги има за цел укрепване на социалния ред (социална и професионална интеграция чрез достъп до работа на лица в неравностойно положение, особено поради ниска квалификация или социални или професионални проблеми, които са причина за изолация или маргинализация), но чиято дейност може да обхваща стоки или услуги, различни от социалните.

Изрично е изведено, че социалните предприятия ще играят важна роля при постигане на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (Стратегия „Европа 2020“), като акцент се поставя върху човека и социалното сближаване. Социалната и екологична отговорност на социалните предприятия е свързана с корпоративната социална отговорност (КСО). Инициативата за социално предприемачество е допълнение към Съобщението на Комисията относно КСО.

В съобщението Комисията предлага План за действие в подкрепа на социалното предприемачество в Европа, който да бъде част от общата подкрепа на социалната иновация. Предложени са и 11 ключови мерки, които да бъдат въведени до края на 2012 г. – подобряване на достъпа до финансиране; подобряване на видимостта на социалното предприемачество; подобряване на правната среда.

Предложение за РЕГЛАМЕНТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА относно европейски фондове за социално предприемачество:

Предложението цели да окаже подкрепа на пазара на социалните предприятия чрез по-ефективно набиране на средства от инвестиционни фондове, които са ориентирани към тези предприятия. Придвижда създаване на ЕФЦП (**Европейски фонд за социално предприемачество**) – предприятие за колективно инвестиране, което има за цел да инвестира най-малко 70 % от съвкупните си капиталови вноски и непоисканата част от ангажирания акционерен капитал в активи, които са квалифицирани инвестиции.

В Предложението се споменава, че **социалните предприятия** са почти само малки и средни предприятия (МСП). Мисията им е свързана с устойчивото и приобщаващо развитие и преодоляването на социалните предизвикателства в ЕС – което значи, че инвестирането в социални предприятия ще има по-голям положителен ефект от другите по-общи инвестиции в МСП. Социалното предприятие може да бъде предприятие с различни правни форми, които предоставят услуги на хора в уязвимо състояние. Такива услуги може да включват достъп до жилища, здравеопазване, помощ за хора с увреждания или възрастни хора, грижа за деца, достъп до трудова заетост и образование.

„В социалните предприятия също така се включват предприятия, които използват метод на производство на стоки или услуги със социална цел, но чиято дейност може да бъде извън сферата на предоставянето на социални стоки или услуги. Тази дейност включва социална и професионална интеграция чрез средствата на достъп до заетост за хора в неравностойно положение, по-специално поради недостатъчна квалификация или социални или професионални проблеми, водещи до изключване и маргинализация“.

Документът изрично посочва, че фокусът и растежът на този сектор са от важно значение за постигане на целите на Стратегията „Европа 2020“.

Препоръка Rec (2006) 5 на Комитета на министрите (Към страните-членки на Съвета на Европа. План за действие за подпомагане на правата и пълноправното участие в обществото на хората с увреждания: подобряване на качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015)

Този документ поставя акцент върху социалното включване на хората с увреждания през заетостта, която е очертана като ключов елемент за социалното включване и икономическата независимост на всички граждани в активна трудова възраст. Има необходимост от законодателство, мерки и услуги, за да се осигури равенство на възможностите на хората с увреждания при намирането и задържането на работа. Равният достъп до заетост трябва да бъде подпомогнат чрез комбиниране на антидискриминация и мерки за позитивно действие чрез мейнстриймिंग на проблемите. Политиките за увеличаване на дела на активност трябва да бъдат разнообразни според трудовия потенциал на хората с увреждания и всеобхватни, за да отразяват всички бариери пред участието в трудовата сила. Подобряването на положението по отношение на заетостта на хората с увреждания би било от полза не само за хората с увреждания, а също така и за работодателите и обществото като цяло.

Професионалното упътване и подпомагане играят важна роля за помагане на хората да определят дейностите, за които са най-подходящи, и да направляват необходимостта от обучение или бъдещата професия. Социалните предприятия (например социални фирми, социални кооперативи) под формата на откритата заетост или защитените работилници може да допринесат за заетостта на хората с увреждания.

Този документ в най-голяма степен развива идеята, че за хората с увреждания като целева група в най-голям риск от социално изключване е необходимо да бъдат развити форми на „подкрепена заетост“. Част от предлаганите мерки е да окуражават работодателите да наемат хора с увреждания чрез осигуряване съществуването на схеми за подкрепа, като например защитена или подпомагана заетост, за тези хора, чиито нужди не могат да бъдат удовлетворени на открития пазар на труда без лична подкрепа, да осигурят кохерентен баланс между мерките за социална защита и активните политики, ориентирани към заетостта, за да се обезкуражи пасивната зависимост от помощи.

НАЦИОНАЛНА ПРОГРАМА ЗА РЕФОРМИ (2011-2015 г.)

Този документ е разработен и приет от Министерски съвет (МС) в изпълнение на Стратегия „Европа 2020“ и е българската концепция за развитие на целите и инициативите на Стратегията в България в краткосрочен и средносрочен план. Посочени са четири приоритетни области:

- по-добра инфраструктура;
- конкурентноспособна младеж (намаляване на дела на рано напусналите училище, увеличаване броя на младите хора, завършили висше образование, стимулиране на младите учени, реализация на младите хора в България);
- по-добра бизнес среда (по-висока заетост, повече инвестиции, вкл. в НИРД иновации);
- по-голямо доверие в държавните институции (защита на интересите на гражданите и бизнеса, социална справедливост и сигурност).

Програмата ще се опита да постигне повишен жизнен стандарт на гражданите в България до 60 % от средното ниво за ЕС до 2020 година. Изброени са различни мерки за постигане, като те са два вида - едните са в краткосрочен план (2011-2012 г.), а другите – в средносрочен (до 2015 г.).

Мерките, които трябва да се прилагат в *краткосрочен план* и които са свързани със социалната икономика, са:

- Разработване на нов Закон за детето;
- Обединяване на правните норми в областта на социалната икономика в един нормативен акт;
- Разработване на Национална концепция за активен живот на възрастните хора;
- Разработване и въвеждане на механизъм за определяне размера на минималната работна заплата, отчитащ икономическите и социалните ѝ функции;
- Подкрепа за осигуряване на съвременни социални жилища за настаняване на уязвими, малцинствени и социално слаби групи от населението и други групи в неравностойно положение.

В *средносрочен план* ще се прилагат следните мерки:

- Оценка на въздействието на политиките и законодателството, свързани с материална подкрепа на уязвимите групи;
- Инвестиции в интегрирани услуги за ранно детско развитие (за деца от 0 до 7 г.);

- Деинституционализация на грижата за деца (мрежа от социални услуги в общността, програми за напускащите специализираните институции, приемна грижа и др.);
- Подпомагане на семействата с деца;
- Осигуряване на материална подкрепа, подходящи форми за заетост, квалификация и преквалификация и на достъпна среда за хората с увреждания;
- **Развитие на социалната икономика – създаване на нови и подкрепа на съществуващи предприятия в сферата на социалната икономика;**
- Повишаване на адекватността на пенсиите;
- Създаване на мрежа от услуги за дългосрочна грижа;
- Изграждане на социални жилища, включително и за най-уязвимите представители на ромската общност;
- Създаване на интегрирани социални, здравни и образователни услуги за бездомните лица.

Изследване относно бездомността, създаване на статистическа база данни относно бездомността и нейните измерения и разработване на цялостна стратегия за борба с бездомността.

Следва, че целите на Националната програма са пряко свързани със социалната икономика и подобряването на състоянието на уязвими групи в обществото. Мерките за развитие на социалната икономика, както и създаването на нови и подкрепа на съществуващи предприятия в сферата на социалната икономика имат отношение към развитието на социалното предприемачество в България.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА СОЦИАЛНА ИКОНОМИКА 2011

Този политически документ, приет също от МС представя визията и определя приоритетните цели за насърчаване развитието на социалната икономика в страната.

Визията на Концепцията е насърчаване на социалната икономика за постигане на устойчивост, икономически растеж и повишаване качеството на живот (най-вече на групите в

неравностойно положение). За реализацията на тези свои ангажименти държавата следва да създаде подходяща правна и институционална среда и координирани секторни политики за ускорено въвеждане в практиката на успешни модели на социални предприятия.

Конкретни цели на Концепцията са:

- Да бъде отправна точка при въвеждане на критерии за идентификация на предприятия и организации от социалната икономика;
- Да бъде „стандарт”, който да съдейства за подпомагане развитието на социалната икономика и стимулиране на изпълнители и привърженици да прилагат и разпространяват духа на социалната солидарност;
- Да бъде основа за създаване на благоприятна административна и правна среда за развитие на социални предприятия (достъп до финансиране, социални клаузи при обществени поръчки, данъчни облекчения и др.)

Цели на Концепцията са да въведе критерии за идентификация на предприятия и организации от социалната икономика и да послужи като основа за създаването на благоприятна (административна и правна) среда за развитието на социалните предприятия (достъп до финансиране, социални клаузи при обществени поръчки, данъчни облекчения и др.).

Концепцията служи като стандарт, който да съдейства за подпомагане развитието на социалната икономика и да стимулира всички участници в оборота да разпространяват и прилагат духа на социалната солидарност. Документът следва приоритетите на Стратегия „Европа 2020“ и идеите, които тя представя за социална икономика. Концепцията дефинира какво е *социална икономика*: „едновременно част от реалната икономика и част от гражданското общество, в която физически и/или юридически лица, сдружения на доброволци или други организирани субекти осъществяват стопанска дейност в обществена полза и реинвестират печалба за постигане на социални цели”.

Социалното предприятие е дефинирано като основната икономическа единица на социалната икономика, която стои между частния и публичния сектори. Неговите две отличителни

характеристики са едновременното съчетание на социални цели и предприемачески потенциал на частния сектор.

Част от социалната икономика са всички видове предприятия, които имат социални цели, например: кооперации, местни самоподпомагащи се предприятия или групи, асоциации, взаимоспомагателни дружества, фондации, сдружения и др. В концепцията изрично са посочени като социални предприятия и регистрираните по ЗЮЛНЦ НПО-та, които развиват стопанска дейност с изразен социален ефект по отношение на уязвими групи – като това включва подобряване на жизненото им равнище, трудова заетост, услуги или други форми на подкрепа, целящи активното им социално включване.

Услугите, предоставяни от социалните предприятия, са:

- Насърчаване възможностите за заетост и кариерно развитие за хора без работа, с увреждания и други, както и съдействие при намирането/завръщането на работа;
- Насърчаване възможностите за самостоятелна заетост, предприемачество, стартиране на самостоятелен бизнес.

Важно е да се подчертае, че социалният предприемач създава социално благо чрез дейност, която обединява икономически и социални цели, а не само благотворителност; такива цели са осигуряване на подкрепа за уязвими групи в обществото. Той трябва да използва оптимално наличните ресурси и иновативни подходи за развитие на социалната икономика. Осигуряването на заетост на уязвимите групи ще доведе до преодоляване на социалната изолация и намаляване риска от бедност и социално изключване.

От друга страна, се подчертава, че социалната икономика не е цялостно решение на проблемите, защото има големи различия между регионите. Ако държавата засили активността на политиките за подкрепа и насърчаване на социалните предприятия, тогава ще има много ползи. Това, което социалните предприятия трябва да направят, е да докажат своята гъвкавост и новаторство, за да могат да бъдат равностоен партньор на държавата.

В Концепцията се споменава схемата „Социално предприемачество – популяризиране и подкрепа на социалните предприятия – пилотна фаза”, чрез която през 2009 г. са финансирани 46

проекта за създаване на 35 нови и подкрепа на 11 съществуващи предприятия от социалната икономика. 34 от тях са доставчици на социални услуги, 11 са общини и една организация е кооперация.

Стратегия по заетостта на Република България 2012-2020:

Стратегията е разработена в съответствие с Националната програма за реформи до 2020 г. Стратегията по заетостта цели повишаване на заетостта, производителността на труда и социално включване чрез подобряване на функционирането на пазара на труда, увеличаване на инвестиции в човешки ресурси, подкрепа за устойчивото макроикономическо развитие. Стратегията следва приоритета на Стратегията „Европа 2020“ за постигане на интелигентен, устойчив и приобщаващ икономическия растеж. Политиката по заетостта трябва да бъде разработена и реализирана с помощта на организации и институции, като е необходимо активно сътрудничество с граждански организации и НПО. Целта е през 2015–2020 г. да бъде подобро инвестирането в човешкия капитал, както и да бъде осигурена по-висока трудова заетост и широк кръг от трудоспособни лица да бъдат интегрирани на пазара. Важно е да бъдат предоставени качествени и ефективни социални услуги, базирани в общността и в семейна или близка до семейната среда, които са с потенциал за заетост. Изрично упоменато е, че се цели развитие на социалното предприемачество и създаване на социални предприятия - предприятия, които целят оказване на благотворен социален ефект спрямо лица от уязвимите групи за подобряване на техния жизнен стандарт, осигуряване на заетост, предоставяне на услуги и/или други форми на пряка подкрепа. Социалните предприятия предоставят социални услуги, предназначени за уязвими потребители, като достъп до жилище или до грижи, помощ за възрастни хора или инвалиди, приобщаване на рискови групи, грижи за деца, достъп до работа, образование, справяне със зависимости и др.

Национална стратегия за младежта 2010–2020 г.

Стратегията, която е приета от МС, има за цел да създаде подходяща и благоприятна среда и условия за училищно и университетско образование, както и реализация и активно участие на младите хора в обществения и икономически живот. Стратегическа цел е подобрена икономическа активност и кариерно развитие на младите хора. Част от тази цел е и популяризирането на социалното предприемачество сред младите хора. За постигане на целта е необходимо насърчаване

и подпомагане на публично-частни партньорства и социално предприемачество в предоставянето на услуги за развитие на младите хора.

Младите хора трябва не само да бъдат подкрепени от социалното предприемачество, но и да разберат повече за неговия ефект и значение.

Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване (2020)4:

Приоритет на Стратегията е да се осигурят възможности за заетост и повишаване на доходите чрез активно включване на гражданите на пазара на труда. Конкретните мерки, които трябва да бъдат постигнати, включват: повишаване на пригодността за заетост на безработни лица чрез предоставяне на обучение за придобиване на квалификация; осигуряване на заетост за уязвими групи на пазара на труда; осигуряване на услуги, необходими за социалното включване на най-отдалечените от пазара на труда групи с акцент върху социалните умения и подобряване на индивидуалната социална работа с тези лица; насърчаване на предприемачеството, включително и социалното предприемачество; осигуряване на условия за намаляване броя на работещите бедни.

Дългосрочна стратегия за заетост на хората с увреждания 2011–2020 г.:

Стратегията, приета от МС, цели да осигури на хората с увреждания в трудоспособна възраст ефективно да упражняват правото си на свободен избор на трудова реализация, както и да подобри качеството им на живот за свободно и пълноценно включване в обществения живот на България. Трябва да бъдат създадени условия за интеграция на хората с увреждания в икономическия и социалния живот. Това ще бъде постигнато, като на хората с увреждания им се предостави възможността за достъп до подходящи форми на професионална подготовка и трудова реализация. Макар и социалното предприемачество да не е споменато в текста на Стратегията, то би било от съществено значение за постигането на нейните цели.

Изводи:

- В последното десетилетие концепцията за развитието и насърчаването на социалната икономика и социалното предприемачество са част от политиката на Европейския съюз за справяне със социалното изключване на лица в уязвимо положение.

- Също така, моделът на социалната икономика е един от ключовите инструменти за постигане на социално значими цели в рамките на един устойчив и приобщаващ растеж; **социалните** ползи се измерват с интеграцията и заетостта на хора в неравностойно положение, с приноса към процеса на социално включване на други хора в уязвимо положение, а **икономическият** показател се изразява чрез спестените публични средства за социални помощи, от една страна, както и допълнителните средства по компенсиране на социалната цена на дългосрочната безработица.
- Това, което е важно, за да се случи всичко това, е да бъдат създадени подходящи условия за развитие на социалните предприятия с максимално широк обхват (самите уязвими групи и техните проблеми са многообразни и различни) и трябва „отговорът“ на техните нужди да бъде гъвкав, за да е резултатен и ефективен; не е важен „пътят към решенията“ (пътят може да бъде различен, както са многообразни и необятни възможностите за стопанските инициативи), по който се стига до резултата, важен е самият резултат (по-успешна интеграция и устойчиво преодоляване на социалното изключване).

II. ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕЙСТВАЩАТА ПРАВНА РАМКА В СЕКТОРА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ

За целите на настоящото изследване ще бъде разгледано понятието социално предприятие в два аспекта: първо, като се проследи на какви индивидуализиращи белези отговаря и под какви правни форми може да възникне като субект на правото, и второ, като се изследва правната му регламентация при осъществяване на дейност в отделни секторни политики.

1. Основен понятиен апарат

Социалното предприятие е популярен термин в цяла Европа, който характеризира широк набор от структури и организации, които развиват стопанска дейност с цел постигане на социален ефект. В днешно време динамиката на развитие на пазара и на обществено-икономическите отношения налага създаването на хибридни форми, които да запълват нишите на пазара и да се намесват там, където държавата не може да изпълни своите ангажименти. Основното, което отличава социалните предприятия от традиционните пазарни субекти, е, че те не преразпределят печалба, имат колективно управление и решават различни социални проблеми.

Социалното предприемачество и социалната икономика като концепции позволяват създаването на алтернативни модели за извършване на стопанска дейност, които са пазарно ориентирани и в същото време интегрират всички участници на свободния пазар – работници и служители, работодатели, инвеститори, потребители и др. Чрез популяризирането на концепцията за социалното предприемачество за първи път започва да се говори за стопанска дейност, ориентирана не само към максимизиране на печалбата, но и към постигането на резултати, свързани с благоденствието на цялата общност и определени социални групи в неравностойно положение.

Определения за социално предприятие:

Едно от популярните определения за социално предприятие, което се използва и като отправна точка за развитие на концепцията, е възприето от Британското правителство през 2002 година (за първи път е публикувано в документ на Министерство на търговията и икономиката „Социално предприятие - Стратегия за успех“) и гласи: След появата на това определение започват

редица изследвания на концепцията и нейната същност във Великобритания, но паралелно с това възникват и доста трудности за прилагането на концепцията в практиката. Това, което е важно като резултат, е успешният опит на правителството да класифицира концепцията и да даде възможност на 5300 социални предприятия да функционират под обща организационна форма.

Важно е да се знае, че социалното предприятие не е проект, а бизнес, т.е. стопанска дейност, която има двойствен характер:

- **Предприемачество с изразен социален ефект:**

Дейностите на социалното предприятие обикновено са в сфери, не особено привлекателни за бизнеса, поради очакваните ниски печалби и по-бавната възвръщаемост на вложените инвестиции. В бизнеса основната цел е печалбата, социалният ефект остава повече или по-малко в периферията. Обратно е положението в едно социално предприятие, където социалният ефект от дейността играе основна роля. Той може да се проявява под различни форми, например: Социалното предприятие е бизнес с водещи социални цели, чийто излишък е реинвестиран обратно в бизнеса или в общността, отколкото да е воден от нуждата да максимизира печалбата за собствениците на капитала или акционерите.

- **Социално предприятие има:**

- Колективно управление;
- Печалбата не се преразпределя, а се инвестира в социални дейности;
- Комбинират пазарни и обществени ресурси;
- Основна цел – максимизиране на социалните ползи за общността.

- **Традиционният бизнес се характеризира с:**

- Ограничен брой собственици;
- Печалбата се преразпределя между собствениците/акционерите;
- Използват само частни ресурси;
- Основна цел – максимизиране на печалбата;

- Влагане на генерираните приходи за подпомагане на целевите групи;
- Участие на част от целевите групи в стопанската дейност (създаване на заетост);
- Предоставяне на услуги, непривлекателни за бизнеса, на хора в неравностойно положение;
- Създаване на възможности за професионална и социална интеграция;
- Създаване на социална добавена стойност;
- Спестяване на социални разходи.

С други думи основната цел на социалното предприятие не е генериране на печалба на всяка цена, а постигане на равновесие между генерирането на приходи и постигането на изразен социален ефект. Важно е също да се разбере, че финансирането на социалното предприятие е смесено: то може да използва пазарни ресурси - приходи от собствена стопанска дейност, или договори за услуги (например делегирани дейности в сферата на социалните услуги, здравеопазването и образованието от държавата или местната власт), както и непазарни ресурси – безвъзмездно финансиране (грантове) и дарения.

Какво е социална иновация?

Социалната иновация се отнася до нови стратегии, концепции, идеи и организации, които посрещат социални нужди от най-различен характер – от условия на труд и образование до развитие на общности и здравеопазване – и които правят гражданското общество по-силно и самостоятелно.

Какви са характеристиките на социалния предприемач?

- Социален фокус: Главната цел на бизнеса е да работи за решаването на социални проблеми.
- Предприемачество: Създаването на нови бизнеси или нови дейности.
- Иновация: Използване на нови методи и нови подходи към решаването на съществуващите социални проблеми.

- Икономическа устойчивост: Фокус върху стратегии за маркетинг, продажби и печалба.
- Съпричастност и включване: Целеви групи, които често са маргинализирани и изолирани, биват включени в социалния бизнес.

Какво е социалният бизнес?

Понятието „социален бизнес“ според Европейската комисия означава предприятие, което:

- Има за основна цел постигането на социален ефект, докато генерирането на печалби за собствениците и акционерите остава на по-заден план;
- Оперира на пазара чрез производството на стоки и услуги по предприемчив и иновативен начин;
- Използва излишъците и печалбите, за да постига социалните си цели;
- Се управлява от социални предприемачи по прозрачен начин, особено чрез въвличането на работници, клиенти и заинтересовани страни, върху които бизнес дейността оказва някакво влияние.

2. Белези на социалното предприятие, правна регламентация

Действащото българско законодателство, регулиращо отношенията в социалната сфера, не дава легална дефиниция за социално предприятие. Но определения/дефиниции може да бъдат открити в редица стратегически европейски и български документи. В Преамбюла на проекта на Регламент за европейските фондове за социално предприемачество се дава следната формулировка: „Социалните предприятия обхващат широка гама от предприятия с различни правни форми, които предоставят социални услуги или стоки на уязвими или маргинализирани лица. Тези услуги включват достъп до жилища, здравеопазване, помощ за възрастни хора или лица с увреждания, грижа за деца, достъп до заетост и обучение, както и управление на зависимостите. В социалните предприятия също така се включват предприятия, които използват метод на производство на стоки или услуги със социална цел, но чиято дейност може да бъде извън сферата на предоставянето на

социални стоки или услуги. Тази дейност включва социална и професионална интеграция чрез средствата за достъп до заетост за хора в неравностойно положение, по-специално поради недостатъчна квалификация или социални или професионални проблеми, водещи до изключване и маргинализация.“.

Според Националната концепция за социална икономика: Социални предприятия могат да бъдат кооперации, предприятия и организации, надлежно регистрирани съгласно националното законодателство, чийто предмет на дейност има социален и хуманитарен резултат и те реинвестират печалба за социални цели. Дава и конкретни дефиниции на:

- „Социално предприятие” - бизнес с водещи социални цели, чийто излишък е реинвестиран обратно в бизнеса или в общността;
- „Социален предприемач” - лице, което мобилизира ресурси и използва възможности, за да отговори на съществуващи нужди, да помогне на хора в неравностойно положение;
- „Социално предприемачество” - стопанска дейност, която съчетава възможностите на пазара със социалните каузи, като в центъра са хората и техните нужди;
- „Компас за социалното предприятие” - метод за идентификация на принадлежността на едно юридическо лице към социалната икономика.

В българската, както и в повечето европейски правни доктрини, съществуват две разбираня относно това върху какво следва да се постави фокус – дали на правната форма на обединението, давайки му изрична правно организационна форма и регламентация, или на поведението на самия субект. Видно от проект дефинициите, в българската рамка (засега стратегическа) се дава превес на това не под каква форма ще бъде организирано социалното предприятие като субект на правото, а на това какви цели си поставя и какви дейности ще осъществява. Важно е дейността да бъде насочена към предоставянето на стоки или услуги на лица в неравностойно положение, въвличането им в процеса по производство и предоставяне. В съответствие с разписаното определение българският законодател е избрал да не регламентира изрично социалното предприятие като отделна правно организационна форма, предначертавайки възможностите му за възникване, управление и прекратяване, а е оставил на волята на лицата да определят сами как да организират дейността си в синхрон със съществуващите правно организационни форми. Резултат е, че на

практика в България социалните предприятия могат да съществуват като търговски дружества, кооперации, юридически лица с нестопанска цел /ЮЛНЦ/, стига да покриват другия критерий – да имат социално значими резултати за уязвими групи.

Най-често избраната форма, която обединява лица за постигане на определени цели в социалната сфера, е юридическото лице с нестопанска цел. Неговият статут е уреден в Закона за юридическите лица с нестопанска цел /ЗЮЛНЦ/. Това, което отличава юридическите лица с нестопанска цел от изброените и възможни обединения още на ниво идеен замисъл, а след това и в самия дух на закона, е поставяните от тях цели. При самото създаване на ЮЛНЦ учредителите обединяват усилията си за реализирането на поставени от тях идеи и стратегии, които да променят определени обществени отношения в конкретна среда.

От приемането на ЗЮЛНЦ и с извършените промени на Закона за социално подпомагане /ЗСП/ голяма част от ЮЛНЦ възприемат за своя мисия изпълнение на политики в социалната област, покривайки белезите на социалното предприятие според проекторегламента на ЕК.

Социалното предприятие може да има определен тип икономическо поведение на пазара, в противен случай те подлежат на прекратяване по реда на специална норма – чл. 13, ал. 1, б. „Б“ от ЗЮЛНЦ. Изпълнението на тези цели подлежи на отчет пред органите на самите ЮЛНЦ и на ежегоден контрол от страна на държавата, в случай че ЮЛНЦ се е самоопределило в обществена полза /извършва общественополезна дейност/. ЮЛНЦ имат правото да извършват стопанска дейност при определени условия по подобие на търговските дружества и кооперациите, стига стопанската им дейност да отговаря едновременно на няколко условия, а именно:

- Да е свързана с предмета на основната дейност на ЮЛНЦ;
- Да е допълнителна спрямо основната дейност;
- Да е определена изрично в устава/устройствения акт на ЮЛНЦ;
- Приходите от нея да се използват за постигане на определените в устава/устройствения акт цели.

В редица случаи при превишаване обема на стопанската дейност ЮЛНЦ практически обособява работата на социалното си предприятие в търговско дружество. Характерно при

отделянето на социалното предприятие в самостоятелен субект на правото /регламентирано от Търговския закон търговско дружество/ е това, че негов едноличен собственик на капитала е самото ЮЛНЦ. Съставът на органите на управление на търговското дружество се определя от ЮЛНЦ, което осъществява контрол над работата на отговорните лица и определя правомощията им. По този начин фокусът от работата на социалното предприятие остава в ЮЛНЦ, а съществуването на търговското дружество се оправдава единствено с необходимостта от структурно обособяване на мениджърския екип, отговорен за това. Посочените задължителни характеристики на стопанската дейност, която може да се извършва от ЮЛНЦ, я прави много тясно свързана с нестопанските, идеалните цели на организациите – на практика тя е само средство за постигането им. В този смисъл, когато тази стопанска дейност се извършва от ЮЛНЦ и тази организация има за цел да подкрепя уязвими групи, *par excellence* се изпълват критериите за социално предприятие.

ЮЛНЦ не разпределя печалба от извършената стопанска дейност, а получената печалба може да бъде използвана единствено за постигане на нестопанските цели. Именно съчетанието на тези характеристики прави много често в практиката ЮЛНЦ предпочитана форма за подкрепа от страна на държавата с цел насърчаване на социалната икономика.

За разлика от търговските дружества и кооперациите осъществяването на едно социално предприятие под формата на ЮЛНЦ според българското данъчно законодателство има редица преимущества и го прави по-подходящата форма по следната причина – държавата има възможността да подпомага вписаните в Централния регистър на ЮЛНЦ при Министерството на правосъдието организации в обществена полза чрез данъчни, кредитно-лихвени, митнически и други финансови и икономически облекчения, предвидени в съответните специални данъчни закони. Ето и конкретните измерения:

- По Закона за корпоративното подоходно облагане, юридическите лица – дарителите на ЮЛНЦ в обществена полза, вписани в Централния регистър, могат да намалят финансовия си резултат до 10 % с разходите си за дарения;
- По Закона за данъците върху доходите на физическите лица годишният облагаем доход на физическите лица може да бъде намален до 5 % с дарения, направени в

полза на ЮЛНЦ, определени за извършване на дейност в обществена полза и вписани в Централния регистър;

- По Закона за местните данъци и такси ЮЛНЦ с общественополезна дейност, регистрирани в Централния регистър, са освободени от данък върху даренията за получените и предоставените дарения.

3. Правна регламентация на социалните предприятия в отделните сектори

Социалните предприятия в Република България осъществяват дейността си в няколко направления:

- доставка на социални услуги;
- предоставяне на работа на хора с увреждания;
- посредничество при намиране на работа на незаети лица;
- предоставяне на здравни услуги;
- дейност в сферата на образованието и др.

При реализирането на тези дейности водещото е не производството на краен продукт, а социалният ефект за самите лица, изразяващ се в това да получат необходимата подкрепа, за да се интегрират в обществото.

4. Доставчици на социални услуги

Една от най-силно изразените области на работа на българските социални предприятия е доставката на социални услуги. Това става възможно след проведената реформа в социалната сфера през 2003 г. с промени в Закона за социално подпомагане /ЗСП/ и Правилника за прилагането му. Разпоредбите на закона регламентират кръга от лица, способни да бъдат определени за доставчици на необходимите услуги, като не е предложен изчерпателен кръг от субекти, а са описани със следните белези в чл. 18, ал. 1, т. 1 - т. 4 - държавата, общините, български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица, физически лица, извършващи търговска дейност, и юридически лица, възникнали съгласно законодателството на друга държава - членка на Европейския съюз, или на друга държава от Европейското икономическо пространство. И тук

поставеният акцент е не върху правноорганизационната форма на социалното предприятие, а върху това дейността му да е в подкрепа на лицата и да води до социално включване по смисъла на чл. 16, ал. 1 от ЗСП. В изпълнение на националната политика в социалната сфера държавата делегира изпълнението на определени функции на кметовете на общините в Република България, като от своя страна им предоставя правото да се разпореждат със средствата за това, като самите средства се предвиждат и превеждат въз основа на държавния бюджет за всяка календарна година. Кметовете на общини си запазват правото да допълнят определените от държавата дейности с местни дейности, обезпечавайки ги с финансиране от съответния общински бюджет.

Българското законодателство изрично предвижда възможността за т. нар. социално договаряне – възлагане предоставянето на социални услуги, финансирани с публични средства на частноправни доставчици. Това става чрез провеждането на конкурс, организиран със заповед на кмета на общината или в условията на договаряне при участие на единствен кандидат. Контролът по законосъобразността на процедурата може да се упражни по административен ред пред самия възложител или по съдебен ред пред Административния съд. В закона е предвидена възможност доставчикът на социални услуги да предоставя тези услуги и самостоятелно срещу уговорено възнаграждение на пазарен принцип. Степента за постигане на качество при предоставяната услуга се явява:

- спазването на критерии и стандарти, определени с правилника за прилагане на ЗСП и наредбата за критериите и стандартите за социални услуги за деца, приета от Министерски съвет на Република България;
- изискуемата от закона специална регистрация пред Агенцията за социално подпомагане /АСП/ и Държавната агенция за закрила на детето в случаите, когато бенефициенти на социалните услуги са деца.

5. Специализирани предприятия на хора с увреждания

Една от предвидените нормативни възможности за развитие на социално предприемачество намира израз в Закона за интеграция на хора с увреждания /ЗИХУ/. Тук подходът на законодателя

намира различно проявление, като е поставен фокус върху два основни критерия, по които да припознаем действащото предприятие като социално. Критериите са:

- въведено е изискване от чл. 28 на ЗИХУ специализираните предприятия и кооперациите на хора с увреждания да са регистрирани в определена правна форма;
- кооперациите трябва да извършват дейност, свързана с произвеждането на стоки или извършването на услуги, като сред наетите лица следва да има относителен дял на лицата с трайни увреждания.

Особено внимание предизвиква ограничението на закона социалното предприятие да възникне под формата на търговско-правен субект, учреден по реда на Търговския закон /ТЗ/ или Закона за кооперациите /ЗК/. Така предприятието може да съществува като акционерно дружество /АД/, дружество с ограничена отговорност /ООД/, командитно дружество /КД/, командитно дружество с акции /КДА/ и събирателно дружество/СД/, както и като кооперация. Практически повече използваните форми са АД и ООД с оглед на това, че се капиталови търговски дружества с ясно разграничение на обема на отговорността. Другата възможност за регистрацията на социално предприятие според специалния закон е кооперацията на хора с увреждания, уредена в ЗК. За възникването ѝ е достатъчно волеизявлението на минимум седем физически лица. ЗИХУ не дава яснота дали самите учредители /членове/ и колко на брой от тях следва да са обвързани с членствено правоотношение в кооперацията.

Второто изискване е социалното предприятие да е ангажирано с производството на стоки или с предоставянето на услуги, което го превръща в активен участник в икономиката. В допълнение към това са въведени количествени измерения на наетия персонал, както следва според чл. 28, ал. 1, т. 3:

- за специализирани предприятия и кооперации за незрящи и слабо виждащи лица - не по-малко от 20 на сто от списъчния брой на персонала;
- за специализирани предприятия и кооперации на лица с увреден слух - не по-малко от 30 на сто от списъчния брой на персонала;
- за специализирани предприятия и кооперации на лица с други увреждания - не по-малко от 30 на сто от списъчния брой на персонала.

При така зададените законови разпоредби може да направим извод, че наличието на изискваната правно организационна форма и икономически критерии трябва да са налице кумулативно.

За да се завърши фактическият състав по даването на легален статут на едно обединение като специализирано предприятие на хора с увреждания, е задължително то да се впише в Агенцията за хора с увреждания. Социалното предприятие, регистрирано по ЗИХУ, се ползва от по-благоприятно третиране според българското законодателство.

6. Здравна подкрепа

Активността на социалните предприятия в областта на здравните услуги е сравнително ограничена, сведена предимно до упътване на някои пациенти какъв тип здравноосигурителни права и задължения имат, предлагане на безплатни и не детайлизирани медицински прегледи, безплатно разпространение на медикаменти и пособия, не изискващи специализирано предписание.

Според основния нормативен акт в тази сфера - Закона за здравето /ЗЗдр./, здравните заведения са структури на националната система за здравеопазване, в които медицински и немедицински специалисти осъществяват дейности по опазване и укрепване здравето на гражданите. Въпреки че отговарят на част от тези белези, социалните предприятия, не получили статут на здравно заведение, не могат да предоставят здравни услуги и следва да ограничат дейността си до посоченото. Със статут на здравни заведения са националните центрове по проблемите на общественото здраве, Националната експертна лекарска комисия (НЕЛК), здравните кабинети, оптиките и аптеките. Съгласно чл. 80 от ЗЗдр. качеството на медицинската помощ се основава на медицински стандарти, утвърдени по реда на чл. 6, ал. 1 от Закона за лечебните заведения /ЗЛЗ/. Именно ЗЛЗ регламентира лечебните заведения като организационно обособени структури на функционален принцип, в които лекари или лекари по дентална медицина самостоятелно или с помощта на други медицински и немедицински специалисти осъществяват диагностика, лечение и рехабилитация на болни лица. Тези организационно обособени единици следва да имат статут на юридически лица, регистрирани по ТЗ или ЗК.

Социалните предприятия в здравната сфера постигат желания социален ефект или като ограничат сферата си на дейност до позволената, без да е нужна специална регистрация по реда на ЗЛЗ, или като регистрират обособено дружество или кооперация в съответствие с правните изисквания. За съжаление българският законодател не е предвидил възможността правно организационната форма на лечебните заведения да бъде ЮЛНЦ, което реално възпира много организации – социални предприятия, да предлагат интегрирани здравно-социални услуги за уязвими групи лица.

Изводи:

- Според действащото българско законодателство няма изрична правна регламентация на социалните предприятия, но това не означава, че такива форми не се откриват в практиката.
- Съществуващите социални предприятия имат различни правно организационни форми на юридически лица от действащото законодателство (ЮЛНЦ, търговски дружества, кооперации), като е важно да бъде приложен критерият за реален социален ефект.
- В някои случаи са предвидени и допълнителни регистрации, но това е според секторната насоченост на конкретната дейност.
- Разпокъсаната правна уредба (според сектори – доставчици на социални услуги, специализирани предприятия и пр.) се отразява върху развитието на единна и последователна държавна политика за подкрепа на социалната икономика и социалните предприятия, което в крайна сметка рефлектира върху тяхната устойчивост и ефективност.

7. Данъчно третиране и финансиране на социалните предприятия

Подкрепата на държавата към „операторите“, които си поставят социални цели и постигат социално значими резултати, се изразява чрез конкретните финансови форми на подкрепа. В зависимост от това стимулите може да имат различни измерения – да се изразяват в по-ниски данъчни задължения, в субсидиране на определени дейности или в облекчен достъп до кредитиране.

26

- Данъчни облекчения за корпоративни дарители: Корпоративните дарители получават законовата възможност по реда на ЗКПО да намалят с до 10 на сто положителния си счетоводен финансов резултат (счетоводната печалба), когато разходите за дарения са направени в полза на: здравни и лечебни заведения, в това число и за комуни за лечение на наркозависими, както и на наркозависими лица за тяхното лечение; специализирани институции за предоставяне на социални услуги съгласно Закона за социално подпомагане, както и на Агенцията за социално подпомагане и на фонд "Социална закрила" към министъра на труда и социалната политика; специализирани институции за деца съгласно Закона за закрила на детето, както и на домове за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, съгласно Закона за народната просвета и домове за медико-социални грижи за деца съгласно Закона за лечебните заведения; детски ясли, детски градини, училища, висши училища или академии; специализирани предприятия или кооперации на хора с увреждания, вписани в регистъра по чл. 29 от Закона за интеграция на хората с увреждания, в полза на Агенцията за хората с увреждания, на хора с увреждания, както и за технически помощни средства за тях; юридически лица с нестопанска цел, регистрирани в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за общественополезна дейност, с изключение на организации, подпомагащи културата по смисъла на Закона за меценатството. В изброените случаи общият размер на разходите за дарения, признати за данъчни цели, не може да превишава 65 на сто от счетоводната печалба. Не се признава за данъчни цели целият разход за дарение, когато с дарението се облагодетелстват пряко или косвено ръководителите, които го отпускат, или тези, които се разпореждат с него, или са налице доказателства, че предметът на дарението не е получен.
- Данъчни облекчения за дарители – физически лица: Отделно от изброените възможности дарения в полза на социалните предприятия се стимулират да извършват и физическите лица. По реда на Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) физическите лица могат да приспадат до 5 % от своя

облагаем доход при дарения, направени в полза на следните лица: здравни заведения по чл. 21, ал. 2, т. 1 - 3 от Закона за здравето; лечебни заведения; специализирани институции за предоставяне на социални услуги съгласно Закона за социално подпомагане, както и на Агенцията за социално подпомагане и на Фонд "Социална закрила" към министъра на труда и социалната политика; специализирани институции за деца съгласно Закона за закрила на детето, както и на домове за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, съгласно Закона за народната просвета; специализирани предприятия или кооперации на хората с увреждания, вписани в регистъра по чл. 29 от Закона за интеграция на хората с увреждания, както и в полза на Агенцията за хората с увреждания; юридически лица с нестопанска цел, регистрирани в Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност, с изключение на организации, подпомагащи културата по смисъла на Закона за меценатството; комуни за лечение на наркозависими; до 15 на сто за дарение за културата. Общият размер на данъчното облекчение за дарения не може да превишава 65 на сто от сумата от годишните данъчни основи по ал. 1. Когато дарението е в непарична форма, неговият размер е цената на придобиване, отразена в документите за придобиване на предмета на дарението от дарителя, ако придобиването е станало до три месеца преди датата на дарението. В останалите случаи размерът на дарението е пазарната цена към датата на предоставяне на предмета на дарението.

- Данъчни облекчения за ЮЛНЦ: Освен данъчните облекчения, които могат да ползват техните индивидуални и корпоративни дарители, ЮЛНЦ в обществена полза могат да ползват и облекчението, свързано с не плащане на 5% данък дарение (местен данък).
- Данъчни облекчения за специализирани предприятия: Друг вид данъчни преференции съществуват единствено за социалните предприятия – специализирани предприятия за хора с увреждания. Корпоративният данък се

преотстъпва изцяло на юридическите лица - специализирани предприятия или кооперации по смисъла на Закона за интеграция на хората с увреждания, които към 31 декември на съответната година са членове на национално представителните организации на и за хора с увреждания и в които най-малко: двадесет на сто от общия брой на персонала са незрящи и слабо виждащи хора, или тридесет на сто от общия брой на персонала са хора с увреден слух, или петдесет на сто от общия брой на персонала са хора с други увреждания. Корпоративният данък на юридическите лица дарители се преотстъпва пропорционално на броя на хората с увреждания или трудоустроените лица към общия брой на персонала, когато не са изпълнени изискванията за броя на наетите лица. Преотстъпването е допустимо, когато преотстъпеният данък се разходва изцяло за интеграция на хората с увреждания или за поддържане и разкриване на работни места за трудоустроени лица в следващите две години след годината, за която се ползва преотстъпването. Планирането, разходването и отчитането на средствата се извършват с наредби на националните организации на и за хора с увреждания, съгласувано с министъра на финансите.

- Данъчни облекчения за предприятия за наемане на работа на трайно безработни: По подобен данъчен режим са третирани и предприятията, които се ангажират с наемане на работа на трайно безработни лица. Съгласно ЗКПО данъчно задължено лице има право да намали счетоводния си финансов резултат при определяне на данъчния финансов резултат, когато е наело лице по трудово правоотношение за не по-малко от 12 последователни месеца и към момента на наемането му то е: регистрирано като безработно за повече от една година, или регистрирано като безработно лице на възраст над 50 години, или безработно лице с намалена работоспособност. Намалението се извършва с изплатените суми за трудово възнаграждение и внесените за сметка на работодателя вноски за фондовете на държавното обществено осигуряване и Националната здравноосигурителна каса за първите 12 месеца от наемането. Намалението се извършва еднократно в

годината, през която изтича 12-месечният период. Намалението не се извършва за сумите, получени по Закона за насърчаване на заетостта.

- „Позитивна“ дискриминация: Една от най-честите мерки, които се използват в световен мащаб за стимулиране на социалната икономика, са мерки, свързани с т. нар. позитивна дискриминация (още наричана „обратна“). Позитивната дискриминация е изричното фаворизиране на определена група/групи от хора, които са били подложени на историческа или продължителна дискриминация; търсеният резултат е компенсацията за скритата дискриминация, както и осигуряването на по-балансирано социално представяне. Целта на позитивната дискриминация е да „поправи“ предишна несправедливост. В българското законодателство има различни примери за позитивна дискриминация, но най-свързан с дейността на социалните предприятия като субекти, които участват в стопанския оборот, са предвидените хипотези в едни от последните изменения на закона за обществените поръчки. Възложителят е длъжен да запазва правото за участие в процедури за възлагане на обществени поръчки за специализирани предприятия или кооперации на хората с увреждания, когато: предметът на поръчката е включен в списък, утвърден от Министерския съвет, или поръчката се изпълнява по програми за защита на заетостта на лица с увреждания. Възложителят трябва да посочи това условие в обявлението за откриване на обществената поръчка. Специализираните предприятия или кооперации на хората с увреждания участват, при условие че могат да изпълнят най-малко 80 на сто от предмета на поръчката със собствено производство и ресурс или с подизпълнители, които също са специализирани предприятия или кооперации на хора с увреждания. Национално представителните организации на и за хората с увреждания ежегодно до 30 септември на текущата година публикуват на Портала за обществени поръчки информация за капацитетните възможности на техните членове. Също така възложителят открива за следващата календарна година обществена поръчка по посочения ред, когато тя може да се изпълни от специализирани предприятия или кооперации на хора с увреждания. Когато след

30

провеждане на посочената процедура не е избран изпълнител, възложителят може да открие нова процедура, без да запазва правото за участие на специализирани предприятия или кооперации на хора с увреждания. Възложителят посочва в решението за откриване причините за прекратяването на предходната процедура.

Изводи:

- Предвидените към момента данъчни облекчения са крайно недостатъчни, за да се стимулира реално развитието на социалното предприемачество в България – преди всичко съществуват облекчения към дарителите – корпоративни и в по-малка степен към дарители физически лица, която мярка е по-скоро насърчаваща корпоративната социална отговорност;
- Липсват сериозни данъчни стимули за извършена дейност като социално предприятие;
- Това, което съществува като политика за финансови стимули, е в голяма степен насочено само към предприемачество за една от уязвимите групи – хора с увреждания;
- Със сигурност част от добрата правна рамка, обезпечаваща насърчителната среда за развитие на социалните предприятия, е ясното регламентиране на конкретни данъчни облекчения към всички, които покриват определението и резултата за социално предприятие, и то с оглед на извършената дейност.

III. ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕНДЕНЦИИТЕ В РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ

1. Тенденции в развитието на социалните предприятия и социалното предприемачество в България и възможностите за техния напредък

Развитието на организациите, задвижвани от предприемачески дух, но фокусирани върху социални цели, е една тенденция, която може да се наблюдава в страни с различни нива на икономическо развитие и различни правни системи. Това може да се обясни основно с факторите на търсенето и предлагането на услугите, които социалните предприятия осигуряват. Що се отнася до търсенето, то може да се каже, че през последните години се наблюдава екстензивен растеж и диверсификация на потребностите, което е резултат от взаимодействието на различни фактори, включително променящите се модели на поведение и начин на живот, съчетани с трансформация на системите за социална сигурност. Паралелно с това предлагането е силно ограничено поради сериозните финансови рестрикции, наложени от кризата и от бюрократичните тежести, които все по-трудно водят не само до разширяване, но и до поддържане предоставянето на определени услуги. Тези процеси са още по-драматични в „младите“ и слаби икономически и социални системи. А най-сериозна причина за активизиране ролята на социалните предприятия има кризата, която наложи сериозни реструктурирания, тежки икономически сътресения, сериозна безработица или непълна заетост, както и сериозни пропуски в предоставянето на публични услуги, особено за най-уязвимите групи хора.

Приносът на социалните предприятия за социално-икономическото развитие на една държава може да се разглежда от различни гледни точки:

- Те осигуряват достъп до основни услуги (социални, образователни и здравни) на местните общности, включително за най-уязвимите групи от населението;
- Допринасят за по-балансирано използване на местните ресурси, при това с подкрепата на заинтересованите страни, което насърчава приобщаващите модели на управление, даващи възможност на местните общности при вземане на стратегически решения;

32

- Подпомагат създаването на нови работни места в резултат на предлагането на нови услуги, предоставени на хора в неравностойно положение;
- Включват в пазара на труда малцинствени групи, самотни жени, хора с увреждания и др., които остават изключени от възможностите за генериране на доходи.

По-голямата част от социалните предприятия в Европа все още работят предимно в традиционния „трети сектор“. Те обикновено са учредени като сдружения в тези държави, където правната форма на сдружаване позволява известна степен на свобода при продажбата на стоки и услуги на свободния пазар. В страните, където асоциациите са по-ограничени в това отношение, като скандинавските страни, социалните предприятия по-често се създават като „кооперации“. Освен тези традиционни правни форми редица страни са създали нови правни форми, специално предназначени за социалните предприятия.

В Италия има въведен нов вид кооперация – т. нар. "Социална кооперация" (Cooperativa Sociale) - въведен през 1991 г. с цел признаване и осигуряване на правна рамка за специфични социално-предприемачески дейности, а именно предоставяне на социални услуги и наемане на работа на хората в неравностойно положение.

След приемането на закона тези организации регистрират годишен ръст над 20 %. През 2007 г. има между 6500-7000 социални кооперативи в страните, в които работят около 200 000 24 работници (т. е. повече от 1 % от общата заетост) и които предоставят услуги и в полза на 1.5 милиона души.

В Португалия също е създаден подобен тип предприятия - "кооперация социална солидарност" (cooperativas de solidariedade social). Тези организации са предназначени за подкрепа на уязвимите групи и общности в неравностойно социално положение с оглед постигане на тяхната икономическа интеграция.

Още една тенденция набира скорост през последните години - за въвеждане на по-обща правна рамка за социалните предприятия. Тази тенденция първа се появява за първи път в Белгия, където от 1995 г. се въвеждат дружества със социална цел. Тази правна рамка може да бъде

използвана от всяко търговско дружество, включително кооперации и частни дружества с ограничена отговорност, при условие че отговарят на редица изисквания.

"Дружество в интерес на общността" (Community Interest Company - CIC) е нов тип компания, създадена в Обединеното кралство за предприятия от частен характер, които искат да използват техните печалби и активи за обществена полза. CIC са създадени да допълват правителствените услуги на общностно равнище в области като отглеждането на деца, социални жилища, обществен транспорт или свободно време. Законът не предвижда фискални предимства за тези форми на социално предприятие, той просто предоставя гъвкава правна структура и по-облекчено регулиране. Въпреки това липсата на данъчно предимство се компенсира от възможността за частично преразпределение на печалбите. Подобно предприятие може да издава акции, които могат да допринесат за набиране на средства за реализиране на някакви общности цели и за подкрепата на местни предприятия, които се нуждаят от това.

Трябва да се подчертае, че тези тенденции вървят успоредно с разширяване на набора от дейности, извършвани от социалните предприятия, които са все по-ангажирани с предоставяне на услуги от общ интерес, различни от социалните, включително културни услуги, свързани с развлечения и отдых; дейности, насочени към опазване и възстановяване на околната среда, както и услуги, насочени към подкрепа на икономическото развитие на конкретни общности.

На практика съществуват големи различия в начина, по който социалните предприятия се третират в различните страни. Въпреки това един от най-видимите ефекти на институционализирането на социални предприятия в различните страни на ЕС е, че процесът подтиква този тип предприемачество да се позиционира и да търси устойчивост в условията на пазарната икономика.

В действителност финансовата жизнеспособност на социалните предприятия зависи от усилията на техните членове за осигуряване на адекватни ресурси за дейността на предприятието. Независимо от това какъв тип ресурси използват те, може да се каже като обща тенденция, че Европейският съюз проявява траен интерес и инвестира в развитието и усъвършенстването на социалното предприемачество, за да отговори на актуалните социални потребности в страните от Общността. Като доказателство за това в края на 80-те години структурните фондове бяха

реформирани с цел да бъдат създадени по-ефективни инструменти за подкрепа на балансирано регионално и социално развитие. Така чрез тях се финансират множество дейности, засягащи социалния капитал. Тези дейности обхващат такива области като социалния диалог, трудовата мобилност, професионалното образование, информационното общество и нови източници на работни места. 25 Ценностите на социалната икономика се намират в тясна връзка с общите цели за социално приобщаване и достойни условия на труд, обучение и реинтеграция на пазара на труда.

Социалното предприемачество допринася за развитието на още една добавена стойност към развитието на икономиката на държавите-членки и на Съюза като цяло – прилагането на социални иновации – насърчават се намиращите се в затруднено положение да търсят разрешение на социалните си проблеми чрез прилагането на иновативни модели като нов тип услуги, както и като начин на предоставяне им. Този тип предприемачество - поради спецификата си на целеполагане и структуриране, притежава значително по-голяма гъвкавост и адаптивност съобразно нуждите на потребителите си, което позволява прилагането на подобни иновации.

Иновативността обаче не означава по-голям риск за развитието на тези предприятия. Обратното - друга важна характеристика на социалната икономика е високият потенциал за генериране и поддържане на стабилна заетост. Като цяло социалните предприятия са предимно малки и средни, допринасящи за изграждане на устойчив икономически модел, при който отделните личности са по-важни от капитала.

Бизнес моделът, по който се развива едно типично социално предприятие, не се отличава от общия бизнес модел нито по своя размер, нито по сферите на дейност. Разликата идва от прилагането и следването на общи ценности, каквито са активното участие на социалните партньори, защитата на определени социални цели; прилагане на принципите на солидарност и отговорност, съчетаване на интересите на членуващите ползватели и общия интерес; демократичен контрол от страна на членовете; доброволното и активно членство, автономията на управлението и независимостта по отношение на публичните органи и преди всичко реинвестиране на остатъка от приходите за постигане на същите цели и ценности за устойчиво развитие и в услуга на ползвателите на услугите и на общността.

Именно прилагането на всички тези принципи и спазването на тези ценности засилва тенденцията в много области на икономическата дейност хората да се сдружават и да създават структури за защита на свои групови или публични интереси, особено в годините на кризата.

Като резултат в момента над 11 милиона европейци са членове на предприятия от сектора на социалната икономика, което прави 6 % от работещото население на Европейския съюз. За съжаление поради липса на достатъчно данни е много трудно да бъде дадена подобна статистика и за развитието на социалното предприемачество в България.

В Европейския съюз голяма част от социалните предприятия са от типа „социални предприятия за работа и интеграция“. С тях се цели създаване на заетост и интегриране на пазара на труда на хора в неравностойно положение. Наличието на дълготрайна безработица на определени социални групи, ограниченията на традиционните политики на пазара на труда и нуждата от по-активна и иновативна интеграционна политика поставят въпроси за мястото на социалните предприятия и важната роля, която може да играят за справяне с безработицата и насърчаване нарастването на заетостта. Така социалните предприятия съдействат за устойчивата трудова интеграция на нискоквалифицирани безработни, които са в риск от дълготрайно изключване от пазара на труда. Всички тези тенденции се очертават все по-ясно и в България, макар и голяма част от предприятията да са все още проходящи, с неясно определени цели, приоритети и най-вече стратегически планове за развитие.

Действащите предприятия в социалната икономика са над 2 милиона и представляват 10 % от всички европейски предприятия. 70 % от заетите в този сектор работят към неправителствени 26 организации, 26 % в кооперации и 3 % във взаимоспомагателни кооперации. Социалните предприятия в Европа са представени в почти всички сектори на икономиката – банкиране, застраховане, промишленост, земеделие, занаяти, здравни и социални услуги и др. Все още преобладаващо социалните предприятия са в сферата на социалните, здравни и други услуги, образование, преработваща промишленост, рециклиране, каквато е като цяло и тенденцията в България.

Според едно изследване на European research network (www.emes.net), направено на базата на извадка от 162 предприятия в 11 страни, се вижда особено ясно разпределението по сектори на

типа социални предприятия. От изследването става ясно, че земеделието е най-слабо развитият сектор – 1 %, а хотелиерството и ресторантьорство са също с недостатъчно разгърнат потенциал – 5 %. Другите сфери са, както следва: социални услуги – 19 % (най-силно застъпеният сектор), рециклиране – 18 %, развлекателни услуги – 12 %, консултантски услуги – 9 %, градинарство – 8 %, преработвателна промишленост – 6 %, строителство – 6 %, култура – 5 %, образование – 3 %, търговия – 2 %.

2. Начини и възможности за финансиране на социалното предприемачество на територията на община Борино

Видовете социални предприятия в България, в частност и в община Борино се финансират както следва:

- Социални предприятия, доставчици на социални услуги - Съгласно Закона за социалното подпомагане „социални услуги“ са тези дейности, предоставяни като услуги, които са насочени към подкрепа на подпомаганите лица за водене на пълноценен живот. Като съществена част на понятието „социална услуга“ е посочена социалната интеграция на потребителя, която следва да съпътства непрекъснато процеса на предоставяне на услугата. В тази връзка предоставянето на платени социални услуги води до акумулиране на приходи от стопанска дейност и в този смисъл представлява вид социално предприятие. Засилващата се през последните години тенденция на делегиране на предоставянето на социални услуги от страна на държавата и най-вече от страна на общините засилва тази част от социалните предприятия, независимо дали става дума за търговско дружество или неправителствена организация. Основно условие е доставчиците на социални услуги да са вписани в регистъра към Агенцията за социално подпомагане. Те може:
 - Да кандидатстват за финансови средства за извършване на социални услуги от републиканския бюджет и от общинските бюджети;
 - Да финансират дейностите си от приходи от такси за социални услуги, заплащани от техните ползватели;

- Да кандидатстват за средства от фонд „Социално подпомагане“ (сега Фонд „Социална закрила“) или от други държавни фондове, които финансират социални услуги;
 - Да кандидатстват с проекти за финансирани по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“;
 - Да се финансират от друга стопанска дейност на търговското дружество, ако става дума за такова.
- Социални предприятия, предоставящи здравни услуги - Тъй като се касае за немедицински здравни заведения, този тип социални предприятия предоставят основни здравни услуги, които изискват специализация? - измерване на кръвно налягане, оказване на помощ от медицински сестри, рехабилитатори, консултиране за приема на лекарства, превързочни дейности, профилактични прегледи и консултации, анонимно безплатно консултиране и тестване за СПИН и други. На практика тези услуги са част от социалните услуги, предоставяни от предприятието – независимо дали става дума за домашен социален патронаж или за социални услуги за зависими, ромски групи, млади жени и т. н. Финансират се основно чрез такси за предоставяните услуги, като част от социалните услуги, чрез целево проектно финансиране, отново като част от останалите услуги, чрез финансиране от страна на общинските бюджети.
 - Социални предприятия, организиращи обучения и предоставящи образователни услуги – това е друга сфера, в която социалните предприятия развиват активна дейност. Законът дава право както на нестопански организации, така и на търговски дружества или кооперации да бъдат регистрирани по предвидения специален ред като училища и центрове за професионално обучение. Те могат да издават валидни дипломи за придобита образователна или професионална степен, ако самите предприятия имат съответната регистрация и акредитация. Социалният аспект на този тип дейност се състои в наемането на представители на социално уязвими групи и хора със специални потребности като обучители или да бъдат организирани специализирани обучения за тях.

Финансират се чрез таксите за обучение, събирани от обучаващите се лица, на проектен принцип, чрез целеви субсидии, отпускани от държавата или общините.

- Социални предприятия в сферата на производството – последната тенденция през годините е насочването към организиране на различни производства – основно малки или средни предприятия, които произвеждат продукти предимно в сферата на леката и хранително-вкусовата промишленост, земеделието. В развитите технологично държави особено перспективни са производствата в сферата на съвременните технологии, но в България този тип дейност е слабо развита. Финансират се основно чрез реализация на създадената продукция, чрез проектно финансиране.

Извън описаните по-горе механизми за финансиране – чрез цените на предоставяните услуги, чрез финансиране от държавния или общинските бюджети, социалните предприятия в България може да използват и други възможности за финансиране:

- Кредитиране – все още трудно достъпна за социалните предприятия. Въпреки затягането на кредитния пазар у нас в резултат на кризата част от търговските банки разработват специални кредитни продукти за малките и средните предприятия, включително за земеделските стопани.
- Друг достъпен механизъм за частично финансиране са приходите от частни дарения – реализирани чрез благотворителните кампании и каузи.
- Най-сериозен механизъм си остава осигуряването на приходи от проектна дейност, в която НПО са изключително силни и активни.
- В България непосредствено след промените и досега основните източници на финансиране на дейността на НПО продължават да бъдат чуждестранни.
- Навлизането на европейските структурни фондове в България по един неочакван начин даде ново измерение на партньорството между НПО и държавата – в лицето на МТСП и неговите агенции и общините. Повечето от средствата по европейските програми се разпределят от тези структури и това наложи полагането на допълнителни усилия за създаване на работещи ефективни отношения между държавния, общинския и

нестопанския сектор. И все пак, макар и огромни за нашите мащаби, структурните фондове трудно могат да заместят ролята на държавата и общините като източници за финансиране на дейността на социалните предприятия.

- ***Еврофинансиране за социално предприемачество***

Една от основните цели на стратегията за растеж на Европейския съюз (ЕС) през следващото десетилетие - "Европа 2020", е развитието на социалното предприемачество и утвърждаването му като бизнес модел, който генерира социална стойност, допринася за постигането на интелигентен и устойчив растеж и същевременно спомага за намаляване на бедността и социалното изключване. Поради тази причина през новия програмен период за цяла Европа са отпуснати повече средства за финансиране на проекти на социални предприятия.

Законодателството, което урежда статута и регулира дейността на социалните предприятия в България, е слабо развито. В него липсва легална дефиниция за социално предприятие, както и норми, уреждащи статута, формата и дейността на социалното предприятие. Единственият законодателно регулиран тип предприятия са специализираните предприятия и кооперациите на хора с увреждания. Въпреки липсата на законова уредба практиката в България показва, че съществуват организации, които развиват социално предприемачество и се самоопределят като социални предприятия. Няколко са моделите за социални предприятия, които преимуществено се развиват от нестопански организации: като работодатели на хора от рискови социални групи, като осъществяващи услуги в полза на такива целеви групи и извършващи социални дейности в най-широк смисъл.

- **Възможности за финансиране**

През настоящия програмен период 2014 - 2020 социалното предприемачество в България ще се финансира по оперативна програма "Развитие на човешките ресурси", приоритетна ос 2 "Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване", конкретно в процедура "Развитие на социалното предприемачество". Целта на процедурата е да се улесни достъпът до заетост и да се осигури подкрепа за социалното включване на уязвими групи чрез създаване на подходящи условия за тяхната професионална интеграция. Дейностите трябва да са насочени към осигуряване на подкрепа за създаване на нови и разширяване дейността на вече съществуващи

40

социални предприятия, специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания във връзка с осигуряване на заетост. Очаква се да бъде отворена през тази година и ще има бюджет от 15 млн. лв.

Програмите за териториално сътрудничество (ПТС) също предлагат много възможности за финансиране на социалното предприемачество. В ПТС Гърция-България 2014 - 2020 една от тематичните цели и инвестиционни приоритети е "Увеличаване на капацитета на социалните предприятия в трансграничния регион". Дейностите, за които бенефициентите могат да кандидатстват, са:

- Подпомагане създаването и функционирането на социални предприятия, които предоставят иновативни решения и популяризират пазара на труда и социалните услуги сред населението от трансграничния регион;
- Подпомагане на социалния "франчайзинг", в т.ч. обмяна на бизнес модели между трансгранични социални предприятия;
- Подпомагане развитието и изпълнението на методологии за наблюдение и оценка на социални, икономически и природни въздействия върху развитието на трансграничния регион.

В ПТС Балкани-Средиземно море 2014 - 2020 ще се подпомага изграждането на мрежи за сътрудничество между социални предприемачи от региона с цел утвърждаване на този икономически сектор и създаване на устойчиви работни места в трансграничните региони.

В останалите териториални програми социалното предприемачество не е изнесено като отделен приоритет, но за сметка на това включването на отделни социални целеви групи ще бъде приоритизирано при оценка на проекти. Такъв е случаят например с трансграничната програма със Сърбия, където ще се финансират проекти в подкрепа на младежкото предприемачество. В стратегията за Дунавския регион в България за новия програмен период един от основните приоритети е интеграцията на хората в неравностойно положение.

Социалното предприемачество е засегнато и в рамковите програми на ЕС - програмата за научни изследвания и иновации "Хоризонт 2020" и програмата за образование "Еразъм+", където

са приоритизирани два основни аспекта на социалното предприемачество – младежката заетост и обучението през целия живот. Допустими дейности са както анализи и развитие на стратегии за справяне със съответния социален проблем, така и повишаване на професионалната квалификация на младежи и други възрастови групи или на такива в неравностойно положение.

Социалното предприемачество е доказано ефективен инструмент за третиране на обществено значими социални проблеми чрез бизнес дейности и организации в много европейски държави. В страни като Италия, Великобритания, Белгия и Франция то вече представлява съществен сегмент от бизнеса и обществените нагласи към него са все по-позитивни и подкрепящи.

Развитието на организациите, задвижвани от предприемачески дух, но фокусирани върху социални цели, е една тенденция, която може да се наблюдава в страни с различни нива на икономическо развитие и различни правни системи. Това може да се обясни основно с факторите на търсенето и предлагането на услугите, които социалните предприятия осигуряват. Що се отнася до търсенето, то може да се каже, че през последните години се наблюдава екстензивен растеж и диверсификация на потребностите, което е резултат от взаимодействието на различни фактори, включително променящите се модели на поведение и начин на живот, съчетани с трансформация на системите за социална сигурност. Паралелно с това предлагането е силно ограничено поради сериозните финансови рестрикции, наложени от кризата и от бюрократичните тежести, които все по-трудно водят не само до разширяване, но и до поддържане предоставянето на определени услуги. Тези процеси са още по-драматични в „младите“ и слаби икономически и социални системи. А най-сериозна причина за активизиране ролята на социалните предприятия има кризата, която наложи сериозни реструктурирания, тежки икономически сътресения, сериозна безработица или непълна заетост, както и сериозни пропуски в предоставянето на публични услуги, особено за най-уязвимите групи хора.

Приносът на социалните предприятия за социално-икономическото развитие на една държава може да се разглежда от различни гледни точки:

- Те осигуряват достъп до основни услуги (социални, образователни и здравни) на местните общности, включително за най-уязвимите групи от населението;

- Допринасят за по-балансирано използване на местните ресурси, при това с подкрепата на заинтересованите страни, което насърчава приобщаващите модели на управление, даващи възможност на местните общности при вземане на стратегически решения;
- Подпомагат създаването на нови работни места в резултат на предлагането на нови услуги, предоставени на хора в неравностойно положение;
- Включват в пазара на труда малцинствени групи, самотни жени, хора с увреждания и др., които остават изключени от възможностите за генериране на доходи.

По-голямата част от социалните предприятия в Европа все още работят предимно в традиционния „трети сектор“. Те обикновено са учредени като сдружения в тези държави, където правната форма на сдружаване позволява известна степен на свобода при продажбата на стоки и услуги на свободния пазар. В страните, където асоциациите са по-ограничени в това отношение, като скандинавските страни, социалните предприятия по-често се създават като „кооперации“. Освен тези традиционни правни форми редица страни са създали нови правни форми, специално предназначени за социалните предприятия.

В **Италия** има въведен нов вид кооперация – т. нар. "Социална кооперация" (Cooperativa Sociale) - въведен през 1991 г. с цел признаване и осигуряване на правна рамка за специфични социално-предприемачески дейности, а именно предоставяне на социални услуги и наемане на работа на хората в неравностойно положение.

След приемането на закона тези организации регистрират годишен ръст над 20 %. През 2007 г. има между 6500-7000 социални кооперативи в страните, в които работят около 200 000 работници (т. е. повече от 1 % от общата заетост) и които предоставят услуги и в полза на 1.5 милиона души.

В **Португалия** също е създаден подобен тип предприятия - "кооперация социална солидарност" (cooperativas de solidariedade social). Тези организации са предназначени за подкрепа на уязвимите групи и общности в неравностойно социално положение с оглед постигане на тяхната икономическа интеграция.

Още една тенденция набира скорост през последните години - за въвеждане на по-обща правна рамка за социалните предприятия. Тази тенденция първа се появява за първи път в **Белгия**,

където от 1995 г. се въвеждат дружества със социална цел. Тази правна рамка може да бъде използвана от всяко търговско дружество, включително кооперации и частни дружества с ограничена отговорност, при условие че отговарят на редица изисквания.

"Дружество в интерес на общността" (Community Interest Company - CIC) е нов тип компания, създадена в **Обединеното кралство** за предприятия от частен характер, които искат да използват техните печалби и активи за обществена полза. CIC са създадени да допълват правителствените услуги на общностно равнище в области като отглеждането на деца, социални жилища, обществен транспорт или свободно време. Законът не предвижда фискални предимства за тези форми на социално предприятие, той просто предоставя гъвкава правна структура и по-облекчено регулиране. Въпреки това липсата на данъчно предимство се компенсира от възможността за частично преразпределение на печалбите. Подобно предприятие може да издава акции, които могат да допринесат за набиране на средства за реализиране на някакви общности цели и за подкрепата на местни предприятия, които се нуждаят от това.

Трябва да се подчертае, че тези тенденции вървят успоредно с разширяване на набора от дейности, извършвани от социалните предприятия, които са все по-ангажирани с предоставяне на услуги от общ интерес, различни от социалните, включително културни услуги, свързани с развлечения и отбих; дейности, насочени към опазване и възстановяване на околната среда, както и услуги, насочени към подкрепа на икономическото развитие на конкретни общности.

На практика съществуват големи различия в начина, по който социалните предприятия се третират в различните страни. Въпреки това един от най-видимите ефекти на институционализирането на социални предприятия в различните страни на ЕС е, че процесът подтиква този тип предприемачество да се позиционира и да търси устойчивост в условията на пазарната икономика.

В действителност финансовата жизнеспособност на социалните предприятия зависи от усилията на техните членове за осигуряване на адекватни ресурси за дейността на предприятието. Независимо от това какъв тип ресурси използват те, може да се каже като обща тенденция, че Европейският съюз проявява траен интерес и инвестира в развитието и усъвършенстването на социалното предприемачество, за да отговори на актуалните социални потребности в страните от

Общността. Като доказателство за това в края на 80-те години структурните фондове бяха реформирани с цел да бъдат създадени по-ефективни инструменти за подкрепа на балансирано регионално и социално развитие. Така чрез тях се финансират множество дейности, засягащи социалния капитал. Тези дейности обхващат такива области като социалния диалог, трудовата мобилност, професионалното образование, информационното общество и нови източници на работни места.

Ценностите на социалната икономика се намират в тясна връзка с общите цели за социално приобщаване и достойни условия на труд, обучение и реинтеграция на пазара на труда.

Социалното предприемачество допринася за развитието на още една добавена стойност към развитието на икономиката на държавите-членки и на Съюза като цяло – прилагането на социални иновации – насърчават се намиращите се в затруднено положение да търсят разрешение на социалните си проблеми чрез прилагането на иновативни модели като нов тип услуги, както и като начин на предоставянето им. Този тип предприемачество - поради спецификата си на целепологане и структуриране, притежава значително по-голяма гъвкавост и адаптивност съобразно нуждите на потребителите си, което позволява прилагането на подобни иновации.

Иновативността обаче не означава по-голям риск за развитието на тези предприятия. Обратното - друга важна характеристика на социалната икономика е високият потенциал за генериране и поддържане на стабилна заетост. Като цяло социалните предприятия са предимно малки и средни, допринасящи за изграждане на устойчив икономически модел, при който отделните личности са по-важни от капитала.

Бизнес моделът, по който се развива едно типично социално предприятие, не се отличава от общия бизнес модел нито по своя размер, нито по сферите на дейност. Разликата идва от прилагането и следването на общи ценности, каквито са активното участие на социалните партньори, защитата на определени социални цели; прилагане на принципите на солидарност и отговорност, съчетаване на интересите на членуващите ползватели и общия интерес; демократичен контрол от страна на членовете; доброволното и активно членство, автономията на управлението и независимостта по отношение на публичните органи и преди всичко реинвестиране на остатъка от

приходите за постигане на същите цели и ценности за устойчиво развитие и в услуга на ползвателите на услугите и на общността.

Именно прилагането на всички тези принципи и спазването на тези ценности засилва тенденцията в много области на икономическата дейност хората да се сдружават и да създават структури за защита на свои групови или публични интереси, особено в годините на кризата.

Като резултат в момента над 11 милиона европейци са членове на предприятия от сектора на социалната икономика, което прави 6 % от работещото население на Европейския съюз. За съжаление поради липса на достатъчно данни е много трудно да бъде дадена подобна статистика и за развитието на социалното предприемачество в България.

В Европейския съюз голяма част от социалните предприятия са от типа „**социални предприятия за работа и интеграция**”. С тях се цели създаване на заетост и интегриране на пазара на труда на хора в неравностойно положение. Наличието на дълготрайна безработица на определени социални групи, ограниченията на традиционните политики на пазара на труда и нуждата от по-активна и иновативна интеграционна политика поставят въпроси за мястото на социалните предприятия и важната роля, която може да играят за справяне с безработицата и насърчаване нарастването на заетостта. Така социалните предприятия съдействат за устойчивата трудова интеграция на нискоквалифицирани безработни, които са в риск от дълготрайно изключване от пазара на труда. Всички тези тенденции се очертават все по-ясно и в България, макар и голяма част от предприятията да са все още проходящи, с неясно определени цели, приоритети и най-вече стратегически планове за развитие.

Действащите предприятия в социалната икономика са над 2 милиона и представляват 10 % от всички европейски предприятия. 70 % от заетите в този сектор работят към неправителствени организации, 26 % в кооперации и 3 % във взаимоспомагателни кооперации. Социалните предприятия в Европа са представени в почти всички сектори на икономиката – банкиране, застраховане, промишленост, земеделие, занаяти, здравни и социални услуги и др. Все още преобладаващо социалните предприятия са в сферата на социалните, здравни и други услуги, образование, преработваща промишленост, рециклиране, каквато е като цяло и тенденцията в България.

Според едно изследване на European research network (www.emes.net), направено на базата на извадка от 162 предприятия в 11 страни, се вижда особено ясно разпределението по сектори на типа социални предприятия. От изследването става ясно, че земеделието е най-слабо развитият сектор – 1 %, а хотелиерството и ресторантьорство са също с недостатъчно разгърнат потенциал – 5 %. Другите сфери са, както следва: социални услуги – 19 % (най-силно застъпеният сектор), рециклиране – 18 %, развлекателни услуги – 12 %, консултантски услуги – 9 %, градинарство – 8 %, преработвателна промишленост – 6 %, строителство – 6 %, култура – 5 %, образование – 3 %, търговия – 2 %.

IV. ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ, НАСОЧЕНИ КЪМ СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ

1. Социално предприятие в България – какво е това?

По неофициални данни на базата на принципите на социалното предприемачество вече работят над 85 неправителствени организации на местно ниво. В повечето случаи те продават услуги, което предполага висок икономически риск, и не реализират печалби.

Типологичните характеристики на този тип предприемачество в България не се отличават в голяма степен от тези на подобните предприятия в останалата част на Европа:

Първо – Има ясно изразен социален ефект - при осъществяване на основната дейност на предприятието съществува баланс между стремежа към реализиране на печалба и прякото подпомагане на социалния статус на определени групи лица.

Второ – Има ясно определена целева група – основно лица от социално уязвими групи – онези, които се нуждаят от помощ за изравняване на техния жизнен или социален статус с този на останалите членове на обществото.

Трето – Има специфично предназначение на стопанската дейност - насочена е към подобряване на жизненото равнище, осигуряване на заетост, предоставяне на услуги и други форми на пряка подкрепа с цел преодоляване на социалната изолация на съответната целева група.

Важна особеност на всички социални предприятия е особената симбиоза, която носят а priori - между финансовата жизнеспособност и способността да оказват социално въздействие. Така те постигат едновременно реализирането на икономически, финансови и социални цели, с което придобиват още по-голяма ценност и стойност за обществото.

2. Какви типове социални предприятия съществуват?

Макар да няма събрана обща информация за съществуващите социални предприятия, както и обобщен анализ за типа предприятия и основните сфери на дейност, в края на 2005 г. е създадена Асоциация на социалните предприятия в България, чиито 26 членове в своето развитие отработват практиките и стратегическите насоки по отношение на заетостта сред хората в неравностойно положение.

Социалните предприятия биват различни типове в зависимост от основните им характеристики:

Първо – в зависимост от сферата, в която работят, те са:

- Социални предприятия като доставчик на социални и здравни услуги;
- Социални предприятия като тренинг и обучителни организации;

- Социални предприятия като работодател на лица от маргинализирани групи или хора с увреждания;
- Социални предприятия, занимаващи се с производство и търговия.

Второ – в зависимост от целевите групи – социалните предприятия биват ориентирани

към:

- Социално слаби лица;
- Лица с физически или психични увреждания;
- Деца и семейства в риск;
- Младежи, които не са интегрирани в обществото (като сираци);
- Етнически малцинства;
- Жени - жертви на насилие;
- Възрастни хора.

Трето – в зависимост от целите си социалното предприятие може да има за цел:

- Икономическо развитие – чрез създаване на заетост и създаване на благосъстояние на целевите групи;
- Трудова интеграция на социално слаби или хора с увреждания, на маргинализирани групи;
- Бизнес ориентираност и предприемачество;
- Социална защита.

3. Под каква форма съществуват социалните предприятия в България?

Както вече беше споменато, най-често социалните предприятия в България към настоящия момент са свързани с дейността на **НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ (НПО):**

- **Неправителствени организации, предоставящи услуги на представители на своите членове или на целевите групи**, към които са насочили усилията си – услугите могат да бъдат образователни, консултантски услуги за хора от уязвими социални групи, социални или здравни услуги, социално подпомагане, елементарни медицински услуги и т. н.
- **В практиката съществуват и неправителствени организации, които изпълняват стопанска дейност** – те използват печалбата от тази стопанска дейност за финансиране на дейности в изпълнение на социалната мисия на организацията.
- **Друг тип организации, които влизат в кръга на социалните предприятия, са НПО, осигуряващи заетост на хора от рискови социални групи, обикновено хора с увреждания.**
- През последните години, особено насърчавани и от финансирането, осигурявано от ЕС и донорските организации, са неправителствените организации, **които създават заетост и развитие на работната сила**. В приложения списък могат да бъдат видени редица НПО, чиято основна задача е именно такава - да създават нови работни места за определени социални групи, които са цели за нея. Често този модел е свързан с така наречената „защитаваща заетост”, където социалното предприятие е работодател на хора с увреждания – типичен пример за това са различните съюзи и обединения на хора с увреждания – на слепите, на глухите и т. н.
- Друг често разпространен модел на неправителствена организация - социално предприятие, е **този на организациите, които играят ролята на посредници между целевата група** – най-често хора с увреждания, и пазара. Тези организации създават работни навици, работна среда и възможности на хора с увреждания да се трудят, като след това посредничат за продажбата на произведеното – било чрез базари, чрез специални търговски обекти и т. н. Печалбата се използва за закупуване на нови материали и развиване на допълнителни услуги.

- **Предоставянето на социални услуги** е третият модел на съществуване на социално предприятие в рамките на НПО – предоставят се платени социални услуги към външни клиенти и в същото време е доставчик на социални услуги за своите членове, като това се субсидира от общината или държавата след сключване на договор.

През последните години се полагат целенасочени законодателни и административни усилия за създаване на възможности за все по-широко навлизане на **ТЪРГОВСКИТЕ ДРУЖЕСТВА** в сферата на социалното предприемачество. И тук формите са доста разнообразни:

- **Самостоятелни търговски дружества** – дружества, регистрирани по Търговския закон, които обаче се стремят освен постигането на максимална печалба да осигуряват заетост, да предоставят услуги на маргинализирани групи или хора с увреждания.
- **Друг тип търговски дружества са тези, които неправителствените организации** създават в изпълнение на своите функции. Те може да предоставят социални услуги, да наемат хора с увреждания или да предоставят друг тип услуги, но приходите от тяхната дейност да бъдат инвестирани в социални услуги за конкретни целеви групи.
- **Специфичен тип търговски дружества са тези, които са собственост на съюзите на хора с физически или ментални увреждания** – те в голяма степен се припокриват като специфики с търговските дружества на НПО, но са насочени към една конкретна целева група и обслужват преимуществено нейните интереси.

СОЦИАЛНИ КООПЕРАЦИИ

Както беше посочено, социални кооперации съществуват в много страни в Европа. И в България съществуват подобен тип социални предприятия, като „социално ориентираните“ кооперации са също и бизнес ориентирани – тяхната цел е печалба, като в същото време имат и социална насоченост. На практика те имат най-дълга история на съществуване в България, но рядко са класифицирани като социално предприятие. Въпреки това притежават всички специфики на този тип предприятия:

- Осигуряват заетост на хора с увреждания;

- Често целят трудовото приспособяване на своите членове и създаване на устойчива заетост;
- Постигат професионална и финансова подкрепа за стартиране на собствен бизнес;
- Предоставят подкрепа чрез доставяне на социални услуги;
- Осигуряват доставка на специализирани услуги за хора с физически или психически увреждания, или с финансови затруднения.

Една особена проява на социалното предприятие е **СОЦИАЛНАТА ОТГОВОРНОСТ НА БИЗНЕСА**. Трудно може да се говори за припокриване на тези две понятия – социално предприятие и социално отговорен бизнес, но все пак в проявленията на тази отговорност може да бъдат открити характеристики, които го доближават до социалното предприемачество.

- Трайна ангажираност за провеждане на политика на бизнес етика и принос за икономическото развитие и повишаване качеството на живот на служителите и на техните семейства;
- Социално отговорен начин на управление на бизнеса;
- Поемане на конкретни ангажименти от предприятията към обществото;
- Участие на бизнеса в разрешаването на социални проблеми;
- Съществуване на проекти със социална насоченост, които облагодетелстват общности, общини, държавни или общински институции, болници, училища или граждански организации.

4. Кои са пазарните ниши за развитие на социално предприемачество в България

Както вече беше споменато, както в Европа, така и в България социалните предприятия са преди всичко малки и средни. По смисъла на сега действащия Закон за малките и средните предприятия търговските дружества се делят на:

- **Микропредприятия** - с численост на персонала до 10 души и годишен оборот не повече от 3 900 000 лв. и/или стойност на активите, която не превишава 3 900 000 лв;

- **Малки предприятия** - със средносписъчна численост на персонала по-малка от 50 души, годишен оборот 19 500 000 лв. и/или стойност на активите, която не превишава 19 500 000 лв.;
- **Средни предприятия** - със средносписъчна численост на персонала по-малка от 250 души, годишен оборот до 97 500 000 лв. или стойност на дълготрайните материални активи до 84 000 000 лв.;
- **Големи предприятия** - със средносписъчна численост на персонала над 250 души, годишен оборот над 15 000 000 лв. или стойност на дълготрайните материални активи над 8 000 000 лв.

В България само в много редки случаи – при предприятията на хората с увреждания могат да бъдат класифицирани като големи, поради това че в тях работят над 250 души.

И тук, както и в Европа, основните сфери на действие на социалните предприятия са основно в:

- социалната сфера – предоставянето на социални и здравни грижи, социална защита, консултиране на социално уязвими и маргинализирани групи;
- образователни услуги;
- в сферата на комуналните дейности – озеленяване, почистване;
- в развлекателната дейност;
- напоследък и в туризма.

5. Кои са основните дейности, които извършват социалните предприятия в България и как се финансират те

5.1. Социални предприятия, доставчици на социални услуги

Съгласно Закона за социалното подпомагане „социални услуги“ са тези дейности, предоставяни като услуги, които са насочени към подкрепа на подпомаганите лица за водене на пълноценен живот. Като съществена част на понятието „социална услуга“ е посочена социалната

интеграция на потребителя, която следва да съпътства непрекъснато процеса на предоставяне на услугата. В тази връзка предоставянето на платени социални услуги води до акумулиране на приходи от стопанска дейност и в този смисъл представлява вид социално предприятие. Засилващата се през последните години тенденция на делегиране на предоставянето на социални услуги от страна на държавата и най-вече от страна на общините засилва тази част от социалните предприятия, независимо дали става дума за търговско дружество или неправителствена организация.

КАК СЕ ФИНАНСИРАТ ТЕ? Основно условие е доставчиците на социални услуги да са вписани в регистъра към Агенцията за социално подпомагане. Те може:

- Да кандидатстват за финансови средства за извършване на социални услуги **от републиканския бюджет и от общинските бюджети;**
- Да финансират дейностите си от приходи от такси за социални услуги, заплащани от техните ползватели;
- Да кандидатстват за средства от фонд „Социално подпомагане“ (сега Фонд „Социална закрила“) или от други държавни фондове, които финансират социални услуги;
- Да кандидатстват с проекти за финансирани по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“.
- Да се финансират от друга стопанска дейност на търговското дружество, ако става дума за такова.

5.2. Социални предприятия, предоставящи здравни услуги

Тъй като се касае за немедицински здравни заведения, този тип социални предприятия предоставят основни здравни услуги, които изискват специализация? - измерване на кръвно налягане, оказване на помощ от медицински сестри, рехабилитатори, консултиране за приема на лекарства, превързочни дейности, профилактични прегледи и консултации, анонимно безплатно консултиране и тестване за СПИН и други. На практика тези услуги са част от социалните услуги, предоставяни от предприятието – независимо дали става дума за домашен социален патронаж или за социални услуги за зависими, ромски групи, млади жени и т. н.

КАК СЕ ФИНАНСИРАТ ТЕ? Основно чрез такси за предоставяните услуги, като част от социалните услуги, чрез целево проектно финансиране, отново като част от останалите услуги, чрез финансиране от страна на общинските бюджети.

5.3. Социални предприятия, организиращи обучения и предоставящи образователни услуги

Това е друга сфера, в която социалните предприятия развиват активна дейност. Законът дава право както на нестопански организации, така и на търговски дружества или кооперации да бъдат регистрирани по предвидения специален ред като училища и центрове за професионално обучение. Те могат да издават валидни дипломи за придобита образователна или професионална степен, ако самите предприятия имат съответната регистрация и акредитация. Социалният аспект на този тип дейност се състои в наемането на представители на социално уязвими групи и хора със специални потребности като обучители или да бъдат организирани специализирани обучения за тях.

КАК СЕ ФИНАНСИРАТ ТЕ? Чрез таксите за обучение, събирани от обучаващите се лица, на проектен принцип, чрез целеви субсидии, отпускани от държавата или общините.

5.4. Социални предприятия в сферата на производството

Последната тенденция през годините е насочването към организиране на различни производства – основно малки или средни предприятия, които произвеждат продукти предимно в сферата на леката и хранително-вкусовата промишленост, земеделието. В развитите технологично държави особено перспективни са производствата в сферата на съвременните технологии, но в България този тип дейност е слабо развита.

КАК СЕ ФИНАНСИРАТ ТЕ? – Основно чрез реализация на създадената продукция, чрез проектно финансиране.

Извън описаните по-горе механизми за финансиране – чрез цените на предоставяните услуги, чрез финансиране от държавния или общинските бюджети, социалните предприятия в България може да използват и други възможности за финансиране:

Кредитиране – все още трудно достъпна за социалните предприятия. Въпреки затягането на кредитния пазар у нас в резултат на кризата част от търговските банки разработват специални кредитни продукти за малките и средните предприятия, включително за земеделските стопани.

Друг достъпен механизъм за частично финансиране са **приходите от частни дарения** – реализирани чрез благотворителните кампании и каузи.

Най-сериозен механизъм си остава осигуряването на **приходи от проектна дейност, в която НПО са изключително силни и активни**. В България непосредствено след промените и досега основните източници на финансиране на дейността на НПО продължават да бъдат чуждестранни. Навлизането на европейските структурни фондове в България по един неочакван начин даде ново измерение на партньорството между НПО и държавата – в лицето на МТСП и неговите агенции и общините. Повечето от средствата по европейските програми се разпределят от тези структури и това наложи полагането на допълнителни усилия за създаване на работещи ефективни отношения между държавния, общинския и нестопанския сектор.

И все пак, макар и огромни за нашите мащаби, структурните фондове трудно могат да заместят ролята на държавата и общините като източници за финансиране на дейността на социалните предприятия.

Две стъпки са предприети във връзка със съществуващата правна рамка. Третият сектор в България се състои от няколко различни вида организации, всяка от които е определена от различен фокус в дейността си. Най-популярните и често използвани правни форми са на сдружения/асоциации и фондации. Тези типове организации се използват в почти всеки вид дейност от обществена полза. Споменатите форми до момента са регламентирани като официални правни форми чрез Закона за юридическите лица с нестопанска цел. От 1 януари 2001 г. ЗЮЛНЦ дава възможност на НПО-тата да развиват дейност с печалба: „Юридическите лица с нестопанска цел могат да извършват допълнителна стопанска дейност само ако е свързана с предмета на основната дейност, за която са регистрирани, и като използват прихода за постигане на определените в устава или учредителния акт цели.” (чл.3 от ЗЮЛНЦ).

Друга предпоставка за насърчаване на социалното предприемачество в България са измененията на Закона за социално подпомагане, които са в сила от януари 2003 г. Те предоставят правна възможност и механизъм за делегиране на социални услуги от общините към изпълнители на социални услуги. Два вида социално подпомагане са изведени: предоставяне на субсидия и предоставяне на услуги. Социалните услуги се основават на социална работа и включват помощ за

нуждаещите се хора при извършване на ежедневни дейности и социално приобщаване.

България стартира няколко стратегически програмни рамки, за да насърчи социалното предприемачество и инициативите, свързани със социални иновации на национално ниво:

- Националната концепция за социална икономика (2011 г.) е ключов стратегически документ, който поставя по-широка политическа рамка по отношение на социалното предприемачество и социалната икономика. Тя се допълва от планове за действие за 2014-2015 г. и 2016-2017 г.. Целта на рамката е:
 - Повишаване на осведомеността и привличане на обществена подкрепа за социалните предприятия;
 - Изграждане на капацитет в рамките на публичната администрация и разработване на нормативни актове;
 - Подобряване на разбирането, знанията, методологиите, научните изследвания в областта на социалното предприемачество;
 - Изграждане на капацитет сред заинтересованите страни в областта на социалното предприемачество и въвеждането на въпроса за социалната икономика в образованието.
- Национална стратегия за младежта 2010-2020 г., приета от Министерски съвет, заявява, че България трябва да подобри икономическата си активност и кариерното развитие на младите хора и да насърчи социалното предприемачество сред тях;
- Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 г., чийто приоритет е да се осигурят възможности за заетост и ръст на доходите чрез активно участие на гражданите на пазара на труда. Сред ключовите предложени мерки е насърчаването на предприемачеството, включително и инициативи на социалното предприемачество;
- Дългосрочна стратегия за заетост на хората с увреждания 2011-2020 г., чиято цел е да се осигурят възможности за хората с увреждания в трудоспособна възраст да

упражняват ефективно правото си на свободен избор на кариерно развитие, да подобрят начина си на живот свободно и да постигнат пълно приобщаване към обществения живот.

Въпреки всички предприети досега стъпки, остава необходимостта от по-всеобхватна и целенасочена национална политика в подкрепа на социалните предприятия като инструменти за социално приобщаване и интеграция на труда. Някои от областите, в които се изисква постоянна подкрепа, са: застъпничество и лобиране за подобряване на средата за социално предприемачество; възможност за обучение и помощ; международни обмени и мрежи; подобрен достъп до пазари; укрепване на сектора на социалното предприемачество.

Изводи:

И в България социалното предприемачество **решава някои от най-спешните и сериозни социални проблеми, които обществото среща.**

Използването на социални иновации разширява портфолиото на възможните решения и позволява осъществяването на трансфер на социални иновационни схеми от една географска област в друга.

Макар и все още скромни, **предприемаческите инициативи са по-ефективни от традиционната „социална държава“**, защото са по-малко бюрократични, по-гъвкави и способни да формират повече привързаност.

Социалното предприемачество **развива нови модели на активно социално подпомагане и включване**, в което потребители и клиенти се насърчават да поемат по-голяма отговорност.

Въпреки сериозните промени, които се извършват през последните години – законодателни и административни – все още може да се говори за **недостатъчната ангажираност на държавната и местна власт** към дейността на социалните предприятия. Те все още се възприемат по-скоро като поредното „ново течение“, а не като осъзнат фактор за развитие и подпомагане на местните общности.

Все още липсва ясна разпознаваемост в обществото на социалните предприятия като особен тип предприятие и често, излизайки на пазара, **те се натъкват на конкуренция, като при това социалната им мисия не е причина за тяхното толериране**, а по-скоро се превръща в тежест.

Сред представители на общинските администрации все още са факт **задръжките по отношение на частните доставчици на социални услуги**. Местните власти все още се усещат основно отговорни за организирането и финансирането на услугите, като продължават да се придържат към директната доставка, вместо да делегират тези дейности на НПО и по този начин да освободят човешки ресурс и административен капацитет за друг тип услуги.

Социалното предприемачество в България е подкрепено чрез приоритетна ос 5 на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. За програмния период 2007-2013 г. са предвидени близо 1 214 000 евро, съфинансирани от ЕСФ и националния бюджет. Въпреки това голяма част от общините не реализират подобни проекти поради **бюрократични трудности и опасения за устойчивост на предприетите инициативи**.

Съществен проблем в българската практика на **социално предприемачество представлява недостигът на високо квалифицирани предприемачи, които са склонни да развиват подобни инициативи**.

Първоначалната оценка на сектора и проучването на съществуващите практики показват, че социалните предприятия се нуждаят от допълнителен капацитет, както в разработването на проекти, които да донесат допълнително финансиране, така и за развитие на организационния капацитет, стратегическо и бизнес планиране. Необходимо е допълнително обучение в сферата на бизнес планиране, счетоводство, финансов мениджмънт, маркетинг, изграждане на партньорства и коалиции, фондонабиране и т. н.

V. ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИНОСА НА СЕКТОРА НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА В БЪЛГАРИЯ

Три са основните сфери на дейност на социалните предприятия в България: това са социалните услуги, услуги по здравеопазване и превенция и образователни услуги и обучения. Освен това много често социалните предприятия придобиват качеството на работодател на хора в уязвимо социално положение, независимо от сферата на дейност. За илюстрация на различните сектори по-надолу ще разгледаме различните проявления на социални предприятия:

- **Доставчици на социални услуги** – социалната област е най-естественият сектор за развитие на социални предприятия в България. Предоставянето на социални услуги се извършва срещу заплащане и по този начин се акумулират приходи от стопанска дейност.

Много често при доставката на социални услуги държавата или местната власт поемат заплащането на услугата. Таксите за социални услуги, финансирани от републиканския бюджет, се заплащат по тарифа, утвърдена от Министерски съвет. По настоящия правен режим на социалните услуги нестопанските организации са равнопоставени доставчици на социални услуги, заедно с търговските дружества, държавата и общините. Съществува изискване за задължителна регистрация на всички частни доставчици на социални услуги в Агенцията за социално подпомагане. В случаите когато се предоставят социални услуги на деца до 18-годишна възраст, има изискване за лиценз от Държавна агенция за закрила на детето.

- **Социални предприятия, предоставящи здравни услуги.** Здравеопазването и грижата за здравето са друг сектор с активно присъствие на социални предприятия. Здравните услуги, които се предоставят от социалните предприятия, са по-елементарни, като мерене на кръвно, мерене на кръвна захар, помощ от медицински сестри, рехабилитационни услуги и др. Много често здравните услуги съпътстват предоставянето на социалните услуги, и в този смисъл е трудно да се прави разделение на доставчиците. Това, което е важно да се знае, са различните законови изисквания за здравните услуги, регламентирани в Закона за лечебните заведения. Той предвижда най-общо три големи групи лечебни заведения според вида на извършваната медицинска дейност. Това са лечебни заведения за извън болнична помощ, лечебни заведения за болнична помощ и други лечебни заведения, където се включват хосписите. Финансирането на лечебните заведения може да става по линия на здравното осигуряване (на база на сключен договор със Здравната каса), директни плащания от пациентите и финансиране по различни донорски програми.
- **Обучения и образователни услуги.** Образователните услуги са една от сферите на обществения живот с най-активно присъствие на социални предприятия. Това е така поради тяхната ориентация към въвеждане на иновации, подкрепа и промоция на концепцията „учене през целия живот” и склонност за споделяне на положителен опит. Нормативната база в България не регламентира никакви специални норми, свързани с

обучения извършвани от социални предприятия. За извършване на различни форми на обучение се изисква акредитация и лицензиране с цел да се издава валиден документ за придобита степен на образование и професионална квалификация. Таксите за обучение, които се събират от участниците или се заплащат от външен възложител (държавата или международна организация), се явяват приход от стопанска дейност за социалното предприятие.

В повечето случаи те продават услуги, което предполага висок икономически риск, и не реализират печалби. Типологичните характеристики на този тип предприемачество в България не се отличават в голяма степен от тези на подобните предприятия в останалата част на Европа:

- Има ясно изразен социален ефект - при осъществяване на основната дейност на предприятието съществува баланс между стремежа към реализиране на печалба и прякото подпомагане на социалния статус на определени групи лица.
- Има ясно определена целева група – основно лица от социално уязвими групи – онези, които се нуждаят от помощ за изравняване на техния жизнен или социален статус с този на останалите членове на обществото.
- Има специфично предназначение на стопанската дейност - насочена е към подобряване на жизненото равнище, осигуряване на заетост, предоставяне на услуги и други форми на пряка подкрепа с цел преодоляване на социалната изолация на съответната целева група.

Важна особеност на всички социални предприятия е особената симбиоза, която носят а priori - между финансовата жизнеспособност и способността да оказват социално въздействие. Така те постигат едновременно реализирането на икономически, финансови и социални цели, с което придобиват още по-голяма ценност и стойност за обществото.

Социалните предприятия биват различни типове в зависимост от основните им характеристики:

- В зависимост от сферата, в която работят, те са:
 - Социални предприятия като доставчик на социални и здравни услуги;

- Социални предприятия като тренинг и обучителни организации;
- Социални предприятия като работодател на лица от маргинализирани групи или хора с увреждания;
- Социални предприятия, занимаващи се с производство и търговия.
- В зависимост от целевите групи – социалните предприятия биват ориентирани към:
 - Социално слаби лица;
 - Лица с физически или психични увреждания;
 - Деца и семейства в риск;
 - Младежи, които не са интегрирани в обществото (като сираци);
 - Етнически малцинства;
 - Жени - жертви на насилие;
 - Възрастни хора.
- В зависимост от целите си социалното предприятие може да има за цел:
 - Икономическо развитие – чрез създаване на заетост и създаване на благосъстояние на целевите групи;
 - Трудова интеграция на социално слаби или хора с увреждания, на маргинализирани групи;
 - Бизнес ориентираност и предприемачество;
 - Социална защита.

И тук, както и в Европа, основните сфери на действие на социалните предприятия са основно

в:

- социалната сфера – предоставянето на социални и здравни грижи, социална защита, консултиране на социално уязвими и маргинализирани групи;
- образователни услуги;

- в сферата на комуналните дейности – озеленяване, почистване;
- в развлекателната дейност;
- напоследък и в туризма.

Кои са основните дейности, които извършват социалните предприятия в България?

- Социални предприятия, доставчици на социални услуги - Съгласно Закона за социалното подпомагане „социални услуги“ са тези дейности, предоставяни като услуги, които са насочени към подкрепа на подпомаганите лица за водене на пълноценен живот. Като съществена част на понятието „социална услуга“ е посочена социалната интеграция на потребителя, която следва да съпътства непрекъснато процеса на предоставяне на услугата. В тази връзка предоставянето на платени социални услуги води до акумулиране на приходи от стопанска дейност и в този смисъл представлява вид социално предприятие. Засилващата се през последните години тенденция на делегиране на предоставянето на социални услуги от страна на държавата и най-вече от страна на общините засилва тази част от социалните предприятия, независимо дали става дума за търговско дружество или неправителствена организация. Основно условие е доставчиците на социални услуги да са вписани в регистъра към Агенцията за социално подпомагане.
- Социални предприятия, предоставящи здравни услуги - Тъй като се касае за немедицински здравни заведения, този тип социални предприятия предоставят основни здравни услуги, които изискват специализация? - измерване на кръвно налягане, оказване на помощ от медицински сестри, рехабилитатори, консултиране за приема на лекарства, превързочни дейности, профилактични прегледи и консултации, анонимно безплатно консултиране и тестване за СПИН и други. На практика тези услуги са част от социалните услуги, предоставяни от предприятието – независимо дали става дума за домашен социален патронаж или за социални услуги за зависими, ромски групи, млади жени и т. н.

- Социални предприятия, организиращи обучения и предоставящи образователни услуги – това е друга сфера, в която социалните предприятия развиват активна дейност. Законът дава право както на нестопански организации, така и на търговски дружества или кооперации да бъдат регистрирани по предвидения специален ред като училища и центрове за професионално обучение. Те могат да издават валидни дипломи за придобитата образователна или професионална степен, ако самите предприятия имат съответната регистрация и акредитация. Социалният аспект на този тип дейност се състои в наемането на представители на социално уязвими групи и хора със специални потребности като обучители или да бъдат организирани специализирани обучения за тях.
- Социални предприятия в сферата на производството – последната тенденция през годините е насочването към организиране на различни производства – основно малки или средни предприятия, които произвеждат продукти предимно в сферата на леката и хранително-вкусовата промишленост, земеделието. В развитите технологично държави особено перспективни са производствата в сферата на съвременните технологии, но в България този тип дейност е слабо развита.

Добри примери на социални предприятия от България

Представени са четири примера на действащи социални предприятия от България, които са участвали в програмата за подкрепа и развитие на социални предприятия в периода 2002 – 2006 година, реализирана от Каунтърпарт Инт. с финансиране от Американската Агенция за Международно Развитие. Подбраните организации предлагат илюстрация на различни модели, структура и предмет на дейност на социално предприятие, като се доказва потенциалът на сектора да предлага разнообразие от услуги в различни райони на страната.

- **Дружество за социално подпомагане – Дряново.**

Модел на социално предприятие: социални услуги срещу заплащане, субсидиране на социални услуги.

Сектор – социални услуги.

Юридическа форма – юридическо лице с нестопанска цел, което извършва допълнителна и свързана стопанска дейност.

Дружество за социално подпомагане в гр. Дряново е местна неправителствена организация, регистрирана през 1997 година, за да работи за повишаване качеството на живот на хората в неравностойно положение. През 2001 година Дружество за социално подпомагане печели проект за създаване на Бюро за социални услуги в Дряново.

След реализацията на редица проекти организацията започва да търси начини за устойчивост, като си поставя за цел да оцелее, за да продължи да помага на хората в тежко положение. Социалното предприятие на Дружество за социално подпомагане започва да функционира през 2003 година с предлагането на част от социалните услуги срещу заплащане. Най-голямото предизвикателство при разработване на пазара на социални услуги се оказва трудната промяна в мисленето на хората по отношение на социалните услуги, а именно наследените стереотипи, че социалните услуги са безплатни. Затова социалното предприятие се ориентира към намиране на платежоспособни клиенти, които да заплащат за услугите за възрастните хора. Социалното предприятие създава граждански център за комплексни социални услуги, който предлага широк спектър от услуги на своите членове, повече от 50 вида услуги, включващи пазаруване за възрастни хора, гледане на болен в домашни условия, снабдяване с лекарства, поддържане на хигиената, раздвижване и масаж. Към организацията функционира и Дневен център за възрастни хора, който предлага топъл обяд, здравни прегледи, организиране на празници, екскурзии и социални дейности. По настоящем част от услугите се заплащат по договор с Община Дряново след проведен конкурс за социални услуги, които са държавно делегирана дейност. Чрез своето социално предприятие Дружество за социално подпомагане успява да осигури допълнителни услуги за възрастните хора, които с ниските си доходи не могат да заплащат за тях. Тоест, предлага се по-качествена грижа, която се субсидира със собствените приходи на нестопанската организация. По този начин те помагат и на хора в неравностойно положение, извън системата на социално подпомагане. Не на последно място, социалното предприятие се явява работодател на дългосрочно безработни жени, които намират възможност за реализация на трудовия пазар.

- **Център „Отворена Врата” - Плевен**

Модел на социално предприятие: почасова заетост на жени, жертви на домашно насилие, и субсидиране на социални услуги.

Сектор – ателие за пране и гладене, услуги по почистване на домове и офиси. Юридическа форма – регистрирано еднолично дружество с ограничена отговорност, собственост на ЮЛНЦ.

Център “Отворена врата” - Плевен е създаден през 2000 г. за предоставяне помощ на жени, преживели насилие. В момента към центъра функционира подслон за жени, преживели домашно насилие, където временно се настаняват жени и деца за период от 3 до 6 седмици. Стартирането на социално предприятие е поредната стъпка за оказване на помощ на жени, жертви на насилие, чрез създаване на временна заетост и механизъм за самофинансиране на сдружението и осигуряване на издръжката на подслона.

“Отворена врата” ЕООД Плевен е социално предприятие, създадено през 2002 г. за предоставяне на услуги в сферата на услугите. Защо нестопанската организация се ориентира към развитие на социално предприятие? На първо място чрез социалното предприятие се създават работни места за жени в неравностойно положение, без квалификация, временно пребиваващи в подслона на център “Отворена врата”. Освен това се осигуряват средства за частична издръжка на подслона за жени, преживели насилие. Посредством социалното предприятие, център “Отворена врата” - Плевен успява да развива стопанска дейност – ателие за пране и гладене, услуги по почистване на домове и офиси, която подпомага мисията на организацията, а именно: да се даде възможност на жени, преживели насилие, да получават професионална помощ и подкрепа. Основна услуга на социалното предприятие е ателие за пране и гладене, което е оборудвано за обслужване на граждани и фирми. Допълнителните услуги, които се предлагат, са: почистване на офиси, домове и сгради, и разносна търговия на перилни и почистващи препарати. Пазарната стратегия на социално предприятие “Отворена врата” е създаване на постоянни клиенти, чрез качество на услугата и конкурентни цени.

Средно 50% от приходите от социално предприятие “Отворена врата” - Плевен се използват за издръжка на подслона и осигуряване на финансова независимост на нестопанската организация. Процент от приходите се използва за материален стимул и мотивация на жените в неравностойно положение, за да развият лични умения за реализация на пазара на труда. Важен социален ефект от

дейността на социалното предприятие е създаването на временна заетост на жени в неравностойно положение, които след преживяно насилие имат възможност да се възстановят в защитена работна среда. До момента в социалното предприятие са разкрити 4 работни места за хора в неравностойно положение, от които една жена с увреждания и 2 трайно безработни жени.

- **Сдружение “Самаряни”, Стара Загора**

Модел на социално предприятие – субсидиране на социални услуги.

Сектор – пчеларство, производство на мед и пчелни продукти.

Юридическа форма – ЕООД, собственост на ЮЛНЦ.

Сдружение „Самаряни” възниква през 1998 година с главната мисия да работи за пълноценното приобщаване към обществото на деца, младежи и семейства в не равнопоставено положение на територията на община Стара Загора. До 2007 година сдружението е реализирало над 35 проекта и инициативи с обществена значимост в подкрепа на уязвими групи деца и семейства. Към сдружението функционира център за социална и образователна подкрепа на рискови групи деца, кризисен център «Самарянска къща» и комплекс за социални услуги. Дейността на социалното предприятие е свързана с производство и търговия с пчелни продукти и пчеларски инвентар и технологии, и започва да функционира през 2003 година. Главната цел на създаването му е да се развият икономическите възможности и умения на организацията за генериране на приходи от производство и търговия с пчелен мед, други пчелни продукти, пчеларски инвентар и технологии, за да се обезпечи финансиране на социалните услуги, предоставяни от организацията. Основната дейност на социалното предприятие е да

популяризира пчеларството, продуктите, технологиите и научните постижения сред широката общественост, както и да срещне професионалните и бизнес интереси на производители, преработватели и търговци. Освен производство социалното предприятие развива и търговска дейност чрез собствен магазин. Друго ново направление е, че Сдружение «Самаряни» е официален представител на датската фирма «Суенти», която е един от водещите световни производители на

висококачествено пчеларско оборудване. И не на последно място, Сдружение «Самаряни» управлява «Евроцентър за съвременно пчеларство и технологии», където целогодишно се предлагат специализирани консултации и обучения на начинаещи пчелари и млади хора, желаещи да се занимават професионално с пчеларство. Приходите на социалното предприятие на сдружение «Самаряни» спомагат да се обезпечат социалните услуги, предоставяни на деца, младежи и семейства в неравностойно положение в Център за социална и образователна подкрепа. Благодарение на това клиентите на социалното предприятие могат не само да бъдат ползватели на отделните стопански продукти и стоки, но и същевременно да подкрепят социалната кауза на организацията.

Центърът за образователни програми и социални инициативи - Ямбол

Модел на социално предприятие: за субсидиране на социални услуги, развитие на трудови умения и заетост

Сектор – услуги за деца, детска дневна грижа

Юридическа форма – регистрирано дружество с ограничена отговорност, 51% собственост на НПО и 49% дялове, разпределени между членовете на сдружението.

Центърът за образователни програми и социални инициативи /ЦОПСИ/ Ямбол е неправителствена организация, регистрирана в обществена полза, работеща в сферата на разработването и внедряването на нови образователни програми за хора в неравностойно положение и пълноценната им интеграция в обществото. През 2002 г.

ЦОПСИ регистрира търговско дружество “Успех 21” ООД, действащо като социално предприятие, което предлага платени услуги за детска дневна грижа, като получените приходи се инвестират в социални услуги и се финансира изграждане на мултифункционален Център за подкрепа на деца в риск. Социалното предприятие заема и нова пазарна ниша в град Ямбол с предлагането на нова услуга – почасово гледане на деца, както и разширяване на услугата организиране на детски тържества и партита.

Основната услуга на социалното предприятие е почасово гледане на деца – услуга, насочена към родители с деца от 1 до 9-10 год., както и предоставяне на консултации на родителите и предлагане на различни форми за прекарване на времето, като четене на приказки, рисуване, моделиране. Втората услуга - организиране на детски партита, е насочена към родители с деца от 1 до 12 год. и свързана с организирането на рождени дни/детски празненства по домовете. Услугата се предлага в пакет, включващ: подготовка на празненството; закупуване на различни сувенири - балони, маски, шапки, салфетки, чаши и др.; изнасяне на представление пред участниците в тържеството по определен сценарий; фото и видео заснемане.

Приходите от социалното предприятие на ЦОПСИ Ямбол подпомагат развитието на нови социални услуги за деца и семейства, като изграждане на ефективно работещ мултифункционален Център за подкрепа на деца в риск. Социалното предприятие осигурява между 32-50% от средствата, необходими за издръжка на центъра, като по този начин се финансират услуги по превенция на наркомания и детска престъпност, подкрепа на деца за връщане в училище, консултиране на родители и учители за справяне с проблема. Допълнителен социален ефект от социалното предприятие е развитието на трудови умения сред младежите и създаване на заетост. Икономическото изражение на дейността на социалното предприятие са спестените публични средства чрез превенция на зависимости.